

Univerzita Karlova
Pedagogická fakulta

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Školní družina jako významný prvek pro trávení volného času dětí pohledem
vychovatelek

The school play-center as an important institution for leisure time of
schoolchildren as seen by its educators

Lenka Válková

Vedoucí práce: PhDr. Vít Šťastný Ph.D.

Studijní program: Učitelství pro střední školy

Studijní obor: Učitelství všeobecně vzdělávacích předmětů pro základní a střední školy
pedagogika – speciální pedagogika

Odevzdáním této diplomové práce na téma Školní družina jako významný prvek pro trávení volného času dětí pohledem vychovatelek potvrzuji, že jsem ji vypracovala pod vedením vedoucího práce samostatně za použití v práci uvedených pramenů a literatury. Dále potvrzuji, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

Praha, 10. dubna 2019

Lenka Válková

Děkuji vedoucímu práce PhDr. Vítu Šťastnému Ph.D. za vedení práce, profesionální, vždy ochotný a lidský přístup, za milé a užitečné konzultace během psaní této práce.

ABSTRAKT

Tato diplomová práce se věnuje školním družinám, jedná se o hluboký popis fungování školních družin ve všech aspektech jejich činnosti. Školní družiny patří mezi školská zařízení, jsou jednou z nejdůležitějších organizací pro trávení volného času dětí mladšího školního věku, přesto je jim věnována jen malá pozornost. Práce v teoretické části přináší základní informace o volném čase a možnostech trávení volného času, prostředí a funkci školních družin, osobnosti vychovatelů, ale také charakterizuje dítě mladšího školního věku, kterému je školní družina určena. Jedna kapitola teoretické části se věnuje dosavadnímu stavu zkoumání dané problematiky. V empirické části přibližuje prostředí školních družin v hlubokém popisu jejich veškerých organizačních záležitostí, činností, přináší názor vychovatelek na hlavní přínos školních družin pro děti a uvádí názory na možnosti zlepšení fungování školních družin z pohledu vychovatelek. Práce také přináší názory vychovatelek, jaké činnosti považují u dětí za nejoblíbenější. Podstatná část empirické části je věnována jednotlivým činnostem, řízeným a spontánním. Řízeným činnostem se vychovatelky věnují v rozsahu jedné třetiny z celkového času až jedné poloviny. Strukturu řízených činností tvoří jednotlivé činnosti, kterým vychovatelky přiřadily procentuální zastoupení z celkového času řízených činností. Výzkumné šetření bylo realizováno formou kvalitativního výzkumu. Účastnilo se ho šest vychovatelek ze čtyř pražských různě velkých základních škol během školního roku 2017/2018.

KLÍČOVÁ SLOVA

Dítě mladšího školního věku, školní družina, volný čas, vychovatelka, základní školství

ABSTRACT

This dissertation deals with the topic of after-school care facilities. It develops a profound description of the functions of the after-school care facilities in all aspects of their activities. The after-school facilities are included amongst school institutions; they are one of the most important organisations when it comes to the free time of children from the first school. Despite that, they have not been given much attention. This dissertation brings, in its theoretical part, the basic information about the environment and function of the after-school care facilities, the personality of their educators but it also characterises the children from the first school for whom the facilities are intended. In the practical part, it expounds the environment of the after-school care facilities in the deep description of their organisational matters and activities. It also brings the analysis of the main benefits for children and seeks to find the possibilities of improvement of the functions of the after-school care facilities from the points of views of the educators working there. This dissertation also brings the opinions of the educators; it shows which activities they think are the most popular amongst children. A significant part of the practical part deals with individual activities; organised and spontaneous. The activities, which are organised by the educators, take one third to one half of the total time. The structure of the organised activities is made up from the individual activities, to which the educators matched the percentage of the total time of the organised activities. The research is implemented in the form of qualitative research. The research was conducted in the academic year of 2017/18. Six educators from four first schools of different sizes in Prague participated in the research.

KEYWORDS

Child from the first school, educators, the first school, school play-center, leisure time, the first school

Obsah

Úvod.....	8
Teoretická část.....	10
1 Dosavadní stav zkoumání dané problematiky.....	10
2 Volný čas dětí mladšího školního věku.....	12
2. 1 Funkce volného času.....	14
3 Volnočasová zařízení pro děti a mládež.....	15
3.1 Zařízení a školy pro využití volného času spadající pod resort školství.....	16
3.1.1 Střediska volného času.....	17
3.1.2 Školní kluby.....	17
3.1.3 Školní družiny.....	17
3.1.4 Kroužky organizované školou.....	17
3.1.5 Kroužky versus školní družina.....	18
3.1.6 Základní umělecké školy.....	19
3.2 Zařízení pro trávení volného času mimo resort školství.....	19
4 Školní družina.....	21
4.1 Provoz a organizace školních družin.....	21
4.1.1 Přihlašování do školní družiny.....	23
4.2 Školní vzdělávací programy školních družin.....	24
4.3 Profese vychovatelky.....	28
4.3.1 Požadovaná kvalifikace vychovatele.....	29
4.3.2 Vedoucí vychovatelka.....	30
4.4 Inkluze ve školní družině.....	31
5 Dítě mladšího školního věku, kterému je školní družina určena.....	33
5.1 Fyzický vývoj dítěte.....	33
5.2 Psychický vývoj dítěte.....	34

5.3 Sociální zralost dítěte a její vývoj	35
Empirická část	36
6 Školní družiny pohledem vychovatelek	36
6.1 Výzkumné otázky a cíl práce.....	36
6.2 Metodologie výzkumu	37
6.2.1 Výzkumný vzorek.....	37
6.2.2 Polostrukturované rozhovory s jednotlivými vychovatelkami	37
6.2.3 Dotazník.....	38
6.2.4 Pozorování vlastní práce vychovatelky	39
6.2.5 Časový harmonogram výzkumného šetření.....	40
6.2.6 Limitace výzkumu	40
6.3 Výsledky výzkumného šetření	41
6.3.1 Charakteristika jednotlivých škol a školních družin.....	41
6.3.2 Představení jednotlivých vychovatelek	44
6.3.3 Jednotlivé oddělení školních družin a jejich činnost	49
6.3.4 Konkrétní náplň práce jednotlivých vychovatelek v jejich odděleních, činnosti řízené a spontánní	49
6.3.5 Nejoblíbenější činnosti dětí a výchovy, které vychovatelky preferují.....	57
6.3.6 Práce jednotlivých vychovatelek, výsledky pozorování.....	58
6.3.7 Přínos školní družiny pro děti.....	63
6.3.8 Možnosti zlepšení fungování školních družin	63
6.4 Diskuse	63
Závěr.....	69
Seznam informačních zdrojů:.....	71
Seznam příloh:.....	75

Úvod

V současné době je jednou z mnoha otázek, které se týkají výchovy a vzdělávání dětí, také otázka trávení jejich volného času. O tom, že smysluplné využití volného času dětí je pro jejich správný osobnostní vývoj důležité, není nutné polemizovat. Každý člověk má o trávení svého volného času určité představy, stejně tak o trávení volného času svých dětí. Na způsob trávení volného času dětí mladšího školního věku mají zásadní vliv jejich rodiče.

Všichni rodiče určitě neočekávají od trávení volného času svých dětí to samé. Někteří rodiče budou upřednostňovat zábavu a prosté pobavení svých dětí, někteří rozvoj různých dovedností a schopností. Jedná se o rozvoj kreativních až uměleckých aktivit, pohybových a sportovních dovedností, jazykových dovedností, ale i různých speciálních schopností. Doufám, že rodiče očekávají také rozvoj sociálních dovedností svých dětí a navazování nových kamarádských vztahů.

Předpokládám, že děti se chtějí především pobavit, užít si svůj volný čas. To může pro každé dítě znamenat něco úplně jiného. Děti, které rády sportují, a mají např. rády fotbal, si nejvíce užijí fotbalový trénink. Děti, které rády malují, si zase užívají různé výtvarné kroužky.

Většinu dětí spojuje, že potřebují být v kontaktu se svými vrstevníky, mít možnost získat nové kamarády a pohrát si s nimi. V současné době především ve velkých městech není mnoho dětí mladšího školního věku, především z prvních a druhých tříd, které by si chodily pohrát samy ven. Děti tohoto věku ve velké míře navštěvují školní družiny základních škol, kde plní svoji povinnou školní docházku. Přes obrovskou nabídku volnočasových aktivit si školní družiny udržely svoji nezastupitelnou úlohu v trávení volného času dětí mladšího školního věku.

Školní družiny nabízejí širokou škálu aktivit, sportovní vyžití, kreativní aktivity, sociální kontakty a mnoho dalšího. Rodiče ocení zejména možnost vyzvednout dítě až v pozdních odpoledních hodinách, což je pro zaměstnané rodiče důležité. Pro každého rodiče je určitě důležitá bezpečnost dětí při volnočasových aktivitách, a protože jsou školní družiny školská zařízení, je otázka bezpečnosti důkladně řešena a bezpečnost dětí při pobytu ve školní družině je na prvním místě.

Přes vyjmenované výhody školních družin, jsou mnohdy stále vnímány pouze jako sociální služba pro pohlídání dětí. Veřejností je práce vychovatelky dost často vnímána jako zaměstnání, které může dělat každý. To určitě podporuje i zažité označení vychovatelek termínem

družinářka, které je v rodičovské veřejnosti naprosto běžně užíváno. Bohužel nejen v rodičovské, někdy je užíváno i učiteli, a dokonce i vedením škol.

Diplomová práce chce přispět k poznání toho, jak školní družiny konkrétně fungují, že se nejedná pouze o sociální službu, ale o důležitou složku zájmového vzdělávání dětí, které slouží k jejich všestrannému rozvoji.

Přestože jsou školní družiny tradiční organizace, které navštěvuje velké množství dětí, není mnoho možností, jak zjistit jejich fungování, jaké konkrétní práci se vychovatelky s dětmi věnují, jak na tuto práci nahlíží samotné vychovatelky. Ukázka tohoto fungování a vlastní činnosti školních družin by měl být přínos této práce.

Cíl práce

Prvním cílem práce je přinést detailní popis organizace vybraných školních družin a strukturu činností, ale také způsobů, jakými vychovatelky s dětmi pracují. Druhým cílem je přinést pohled vychovatelek těchto školních družin na svoji práci a zjistit, zda a jakým způsobem samotná vychovatelka, např. její záliby, ovlivňuje práci a edukaci ve školní družině.

Struktura práce

Práce je rozdělena na teoretickou část, která přináší teoretická východiska pro empirickou část a empirickou část.

V teoretické části jsou uvedeny: dosavadní stav zkoumání dané problematiky, možnosti využití volného času dětí mladšího školního věku, volnočasová zařízení pro děti a mládež. Obsahově nejrozsáhlejší je kapitola Školní družina, důvodem je empirická část, která je věnována školní družině. Poslední kapitola teoretické části je zaměřena na dítě mladšího školního věku, kterému je školní družina určena.

Empirická část se věnuje školním družinám, pohledu šesti vychovatelek ze čtyř školních družin, na jejich práci. Je popsána metodologie výzkumu, výsledky výzkumného šetření, v závěru práce je uvedena diskuse. Ve výsledcích výzkumného šetření jsou uvedeny charakteristiky jednotlivých škol, školních družin a osob samotných vychovatelek. Dále je představena práce všech vychovatelek v jejich odděleních školních družin, čemu se nejvíce věnují, co považují pro děti za nejprínosnější a co považují za nejvíce účinné pro zlepšení fungování školních družin.

Teoretická část

1 Dosavadní stav zkoumání dané problematiky

Volnočasové aktivity dětí a mládeže jsou důležitou součástí života každého dítěte a mladého člověka. Školní družiny, kterým se věnuje tato práce patří mezi nejdostupnější zařízení pro trávení volného času dětí a mládeže.

Při hledání odborných publikací, odborných článků a výzkumů, které by se věnovaly problematice školních družin a volného času dětí a mládeže v České republice bylo naráženo stále na stejná jména, která se této problematice věnují. Při hledání odborných článků na téma školních družin také není mnoho materiálů. Vše působí dojmem, že jsou mimoškolní aktivity, především školní družiny odsouvány do pozadí, že je jim věnována jen malá pozornost. To umocňuje i vnímání veřejnosti, která stále většinou považuje školní družiny za sociální službu pro pohlídání dětí. Označení vychovatelů (dále budu používat označení vychovatelka, protože počty vychovatelek jsou mnohonásobně vyšší než vychovatelů) termínem družinářka tomu také přispívá. Termín družinářka, dokonce ani ne paní družinářka, ale prostě družinářka je používán rodičovskou veřejností naprosto běžně, a nejen jí, ale i učiteli. To vše přispívá tomu, že se školním družinám nevěnuje dostatečná pozornost.

Přesto můžeme najít některé zajímavé publikace a odborné články, které se této problematice věnují. Školním družinám se věnuje např. Bedřich Hájek, většinou se jedná o odborné články a příručky určené pro vychovatelky. Ať už sám nebo s kolektivem je autorem několika knih o školních družinách a volném čase. On sám je častým autorem článků do časopisu Informatorium 3-8, časopisu pro výchovu a vzdělávání dětí od 3 do 8 let. Tento časopis je určený učitelům mateřských škol a vychovatelkám školních družin. Články Bedřicha Hájky se věnují vzdělávacím programům školních družin, vnitřním řádům školních družin, legislativě, preventivnímu programu ve školních družinách a mnoha dalším tématům. Ve srovnání s mateřskými školami je i v tomto časopisu školním družinám věnována daleko menší pozornost než mateřským školám, to jen potvrzuje tvrzení, že je školním družinám věnována malá pozornost.

Přestože je odborných článků poměrně málo, můžeme najít některé zajímavé výzkumy i velice aktuální. Jedním z nich je analýza Šťastného (2017), která se věnuje dostupnosti školních družin.

Další zajímavou, aktuální a obsáhlejší prací na téma školních družin je etnografická studie Pospíšilové a Komínkové (2015) pod názvem „*Svět školní družiny*“. Autorky realizovaly ve vybrané školní družině terénní etnografický výzkum. Studie přináší hluboký, detailní popis veškerých činností jedné školní družiny během celého školního roku. Práce se věnuje všem činnostem, personálnímu i materiálnímu zabezpečení dané družiny, všímá si vztahů mezi vychovatelkami a vztahů mezi vychovatelkami a žáky, vedoucí vychovatelkou a ostatními vychovatelkami a vedením školy. Jedna z autorek etnografické studie pracovala přímo jako vychovatelka v této školní družině. Výzkum probíhal dva roky. Studie nahlíží na školní družiny z podobného úhlu jako tato diplomová práce.

Zajímavou prací, která přináší srovnání českých a slovenských školních družin a jiných vybraných zemí a jejich zařízení, které jsou družinám podobné, přináší slovenská studie Minárechové a Bánovčanové (2016) pod názvem „*Komparácia slovenských a českých školských klubov (družín) s vybranými krajinami*.“

Příkladem volnočasových zařízení, které jsou součástí školní docházky z jiných zemí je švédské centrum volnočasových aktivit. Ve Švédsku v rámci školské reformy roku 1998 se součástí povinného vzdělávání stala i centra volného času. Sheridan a Gustafsson (2016) se v článku „*Systematické rozvíjení kvality ve švédském systému center volného času*“ věnují analýze konkrétní práce dvou učitelů v mimoškolním vzdělávání. Práce se zaměřuje na organizaci tohoto vzdělávání, náplň práce, dokumentaci individuálních výsledků žáků. Práce také uvádí důležitost volnočasových aktivit pro podporu sociálního rozvoje dětí, rozvoje sebedůvěry a sebevědomí dětí, plánování dobrých životních podmínek dětí.

2 Volný čas dětí mladšího školního věku

Volný čas a zajímavé způsoby jeho trávení jsou důležité pro každého člověka, dospělého stejně jako pro děti a mládež.

Za volný čas je považován čas, kdy si člověk může svobodně volit, jakou činnost bude vykonávat. Trávení tohoto času nesouvisí s jeho prací ani jinými povinnostmi, je to čas, který nám zbyde po splnění všech pracovních i mimopracovních povinností. Od činností ve volném čase člověk očekává uspokojení, příjemné zážitky, odpočinek a pobavení. (Hofbauer, 2004, s. 13)

U dětí mladšího školního věku, tzn. u dětí ve věku šest až jedenáct let mají na trávení volného času velký vliv jejich rodiče. Všechny děti mladšího školního věku mají společnou a stejnou povinnost plnění povinné školní docházky. Ta jim zabírá přibližně čtyři až pět hodin denně, k tomu mají povinnosti s přípravou na vyučování, která je různě dlouhá. Všem dětem tohoto věku zůstává denně ale několik hodin volného času. Jak již bylo uvedeno, zásadní vliv na trávení volného času dětí mladšího školního věku mají jejich rodiče. Rodiče zcela zásadně ovlivňují vývoj svého dítěte, mají vliv na veškeré stránky jeho života, pozitivní i negativní. Volný čas a způsoby jeho trávení tak nejsou výjimkou.

Simonová (2017) uvádí, že rodiče od školy mimo poskytování kvalitního vzdělávání a umožnění dalšího studia dětí očekávají také to, že dítě se ve škole bude dobře cítit, bude do ní rádo chodit. Dále očekávají také zajištění programu pro děti v době mimo vyučování, zde předpokládají, že děti budou moci chodit do školní družiny a škola nabídne množství kroužků.

V současné době existují v trávení volného času dětí mladšího školního věku obrovské rozdíly. Jsou děti, které po skončení školního vyučování odcházejí domů, kde se jim nikdo nevěnuje, kde si mohou zcela samy volit veškeré aktivity ve svém volném čase. Protože se jedná o děti, které ještě nemají dostatek zkušeností a schopností správně si vybrat způsoby trávení volného času, může se jednat i o aktivity nevhodné. Děti tedy potřebují citlivé vedení a pomoc při výběru možností trávení volného času. Je důležité, aby činnost dětí byla vykonávána dobrovolně a byla pro děti zajímavá. (Pávková, Hájek, Hofbauer, Hrdličková a Pavlíková, (2002, s. 13) Pávková, Hájek, Hofbauer, Hrdličková a Pavlíková (2002) říkají „*Specifickou zvláštností volného času dětí a mládeže (podle Úmluvy o právech dítěte je dítětem jedinec mladší 18 let a mládeží je u nás označována věková skupina 18–26 let) je to, že z výchovných důvodů je žádoucí jeho pedagogické ovlivňování.*“ Pro pedagogické ovlivňování volného času se používala různá

označení, jednalo se o mimotřídní výchovu, mimoškolní výchovu nebo výchovu mimo vyučování. V současné době se nejvíce používá termín pedagogika volného času. (Hofbauer, 2004, s. 15-16)

Tak jako procházela vývojem škola, procházelo vývojem i trávení volného času dětí. V současné době mají děti u nás pro trávení volného času obrovskou nabídku. Samotné děti mladšího školního věku nemají možnost se v nabídce volnočasových aktivit orientovat. Volnočasové aktivity dětí mohou být děleny na základě mnoha hledisek:

1. Rozdělení podle frekvence volnočasové aktivity:
 - Jednorázové volnočasové aktivity
 - Pravidelné volnočasové zájmové aktivity
2. Rozdělení podle druhu zájmové činnosti:
 - Kreativní (umělecké) aktivity
 - Sportovní aktivity
 - Jiné aktivity:
(např. chov drobných zvířat,
výuka cizích jazyků atd.)
3. Rozdělení podle zřizovatele a organizátora volnočasových aktivit:
 - Zřizovatel je stát (obec, kraj)
 - Zřizovatel je soukromý sektor
 - Zřizovatel je církev
4. Rozdělení podle finanční náročnosti pro rodiče. Mezi jednotlivými druhy volnočasových aktivit jsou obrovské rozdíly ve finanční náročnosti pro rodiče. Některé aktivity jsou velice finančně náročné a jsou dostupné jen malému počtu dětí, některé jsou naopak finančně nenáročné. Mezi finančně náročné aktivity patří např. tenis, kde jedna individuální hodina tenisového tréninku vyjde na několik set korun. Finančně náročný sport je např. také sjezdové lyžování a golf. Mezi finančně méně náročné sporty bych zařadila např. fotbal a atletiku. Z uměleckých činností může být finančně náročné pořízení některých hudebních nástrojů. Na druhé straně pak existují volnočasové aktivity, které jsou jen finančně velice málo náročné. Mezi tyto organizace patří právě školní družiny. Poplatek za navštěvování

školní družiny je maximálně v řádu několika set korun za měsíc, dětem ze sociálně slabých rodin může být poplatek prominut.

Zvláštností výběru volnočasových aktivit u dětí mladšího školního věku je to, že děti v tomto věku i jejich rodiče si teprve začínají vybírat, čemu se děti budou věnovat. Mnoho dětí vyzkouší mnoho různých aktivit, než si vyberou, co je skutečně baví. Starší děti pak často pokračují v aktivitě, se kterou začaly v mladším školním věku. V případě některých sportů je vlastně třeba začít již v mladším školním věku nebo již ve věku předškolním.

2. 1 Funkce volného času

Volný čas je důležitý pro každého člověka, pro každé dítě. Zároveň mají lidé od trávení volného času svého i svých dětí různá očekávání. Způsoby trávení volného času jednotlivců mohou být značně odlišné. Přes tyto odlišnosti plní volný čas několik funkcí. Funkce volného času souvisí s potřebami jedinců. Jsou to např. potřeba odpočinku, zotavení, pobavení se, potřeba komunikace s druhými lidmi, ale i potřeba poznání.

Slepičková (2005) rozděluje funkce volného času na:

- Instrumentální
- Humanizační
- Zábavnou

Instrumentální funkce volného času má zajistit dostatečný odpočinek po práci, regeneraci duševních i fyzických sil, upevnění zdraví. Humanizační funkce volného času pak souvisí především s potřebou poznání. Zahrnuje výchovnou, vzdělávací a poznávací složku. Zábavná funkce volného času může být považována za hlavní, jedná se o věnování se osobním zájmům a zálibám, naplnění osobních přání, navození pocitu uspokojení, radosti a příjemných pocitů. (Slepičková, 2005, s. 21-22)

3 Volnočasová zařízení pro děti a mládež

Velké množství dětí tráví svůj volný čas v různých volnočasových organizacích, některé se zaměřují na určitou specializovanou činnost, jiné se věnují pestrým aktivitám z různých oborů. Není tomu tak pouze v České republice, ale i v jiných zemích.

Například studie Minárechové a Bánovčanové (2016) porovnává zařízení, která se věnují péči o děti v době mimo vyučování ve čtyřech zemích, v České republice, na Slovensku, ve Spojeném království Velké Británie a Severního Irska a Spojených státech Amerických. V České republice to jsou školní družiny (ŠD). Na Slovensku to jsou školské kluby dětí (ŠKD). Vzhledem ke značné rozlehlosti obou anglicky mluvících zemí byly vybrány jen určité části, z Velké Británie to byla Anglie a z USA to byl stát Michigan. V obou těchto anglicky mluvících zemích jsou realizovány programy péče o děti v době mimoškolního vyučování. V USA se jedná např. o „Daycare programs“, „After-school programs“, „School-based academic extended-day programs“. Posledně jmenovaný program je přímo ve škole a navazuje na činnost školy. Některé programy zajišťují i přepravu dětí na program, některé ne. Ve Velké Británii se jedná o vládní zařízení, která se liší především v tom, v jakém čase a kdy fungují. Jedná se: „Afterschool clubs“, „Breakfast clubs“, „Holidays clubs“, „Playschemes“. V roce 2011 využívalo téměř 78 % anglických rodin s dětmi do 15 let některou formu mimoškolní péče. Pro všechny čtyři země je nejdůležitějším prvkem při zajišťování mimoškolní péče bezpečnost dětí. Z tabulek uvedených v článku vyplývá, že ve všech čtyřech zemích mají určité standardy práce, poplatky. Centrálně stanovený počet dětí ve skupině (v Česku se používá termín oddělení) mají v USA a České republice a je to stejně 30 dětí. Na Slovensku tento počet určuje ředitel školy. Ve Velké Británii je výrazně nižší a je rozdílný podle věku dětí. Mimo Velké Británie, jejíž obsah činnosti nebyl uveden, je obsah činnosti podobný. Najdeme všude odpočinkovou činnost, přípravu na vyučování nebo vzdělávání, pohybové a rekreační aktivity, kulturu nebo zájmovou činnost. Autorky také uvádí, že v České a Slovenské republice je fungování ŠD a ŠKD dosti tradiční, a i to může být jedním z důvodů proč se zkoumání této problematiky věnuje jen malá pozornost.

Volný čas mohou dospělí i děti trávit různým způsobem, trávení volného času závisí na mnoha okolnostech. Může to být např. zdravotní stav, bydliště, ekonomická situace jedince nebo celé rodiny, celkový přístup k životu. Jedná-li se spíše o aktivní jedince nebo pasivní, kteří vyznávají konzumní způsob života.

„V zásadě probíhá trávení volného času dvěma způsoby, a to buď spontánně, nebo organizovaně. Při spontánních volnočasových aktivitách si jedinec sám nebo v rámci neformální skupiny volí a uspořádává vybranou aktivitu. Organizovaná forma znamená nabídku volnočasové aktivity přicházející z vnějšku od formální organizace, instituce.“ (Slepičková, 2005, s. 22)

Organizací, které se zaměřují na aktivní využití volného času dětí, je mnoho. Jedná se o tradiční organizace, které fungují již desetiletí, ale je také mnoho nově vznikajících soukromých subjektů, které se této činnosti věnují a vedle tradičních školních družin nabízí dětem možnosti trávení volného času. Pro ucelení obrazu o nabídce volnočasových aktivit jsou zde představeny. Mezi ty tradiční patří tělovýchovné jednoty, základní umělecké školy, školní družiny, ale i jiné např. Junák. Mezi nové a stále vznikající patří množství soukromých subjektů, které se specializují na nejrůznější aktivity. V tomto případě se často jedná o tzv. kroužky. Některé organizace mají slovo kroužek či kroužky i ve svém názvu, např. „*Kroužky pro děti*.“ Tato organizace má pobočky v osmi městech napříč celou Českou republikou a nabízí dětem velice široké spektrum jednorázových i pravidelných aktivit. (Kroužky, 2017) Organizace dětem nabízejí sportovní vyžití ve všech možných sportech včetně netradičních, veškeré umělecké aktivity, výuku cizích jazyků a mnoho dalších aktivit.

Organizované volnočasové aktivity je možné dělit podle různých hledisek, v následující části budou organizace rozděleny na dvě hlavní skupiny:

- Zájmová zařízení a školy pro využití volného času, která spadají pod resort školství
- Zájmová zařízení pro využití volného času, která stojí mimo resort školství

3.1 Zařízení a školy pro využití volného času spadající pod resort školství

Pod resort školství v rámci využívání volného času je možné zařadit školská zařízení pro zájmové vzdělávání, ale také základní umělecké školy, které patří do sítě škol (MŠMT, 2018) a volnočasové aktivity jednotlivých škol.

Mezi školská zájmová zařízení pro využití volného času, která patří pod resort školství podle školského zákona, patří:

- Střediska volného času
- Školní kluby
- Školní družiny (MŠMT, 2018)

V rámci škol, ale i jiných výchovných zařízení jsou dětem také nabízeny různé zájmové aktivity, jedná se většinou o tzv. kroužky nebo sportovní vyžití. Tyto kroužky většinou vedou učitelé příslušných škol.

3.1.1 Střediska volného času

Střediska volného času jsou určena především dětem a mládeži, ale v současné době je zde možné nalézt i programy pro dospělé a seniory. Základem je pestrý program, který se zaměřuje na různé oblasti zájmového vzdělávání pro děti a mládež.

Střediska volného času dětí a mládeže navštěvuje poměrně velké množství dětí. Ve školním roce 2014/2015 to bylo více než 270 000 dětí ve 312 střediscích. Střediska organizují pravidelné aktivity během školního roku, ale i jednorázové aktivity během školního roku i o prázdninách, např. organizují tábory. Střediska dále organizují různé soutěže a přehlídky v mnoha oborech. (MŠMT, 2018)

3.1.2 Školní kluby

Školní kluby jsou zájmová zařízení, která jsou zřizována při základních školách. Jsou určeny pro žáky z 2. stupně. Formy činnosti vycházejí ze zájmů a potřeb této věkové kategorie. Ve školním roce 2016/2017 bylo ve školách 591 školních klubů a chodilo do nich více než 47 000 dětí. (MŠMT, 2018)

3.1.3 Školní družiny

Školní družiny jsou zřizovány stejně jako školní kluby při základních školách. Na rozdíl od školních klubů jsou určeny pro žáky z 1. stupně a je jich podstatně více než školních klubů. Ve školním roce 2016/2017 jich bylo 4045 a chodilo do nich více než 330 000 dětí. (MŠMT, 2018) Podrobné údaje o školních družinách jsou v kapitole č. 4. Školní družina.

3.1.4 Kroužky organizované školou

Kroužky organizované školou najdeme snad v každé základní škole, lišit se budou počtem a pestrostí nabízených aktivit. Tyto kroužky vedou většinou učitelé těchto škol a jsou určeny pro žáky daných škol. Často si vedoucí kroužků vyzvedávají děti ihned po vyučování nebo ve školní družině, což je velice výhodné pro rodiče. Ti nemusí řešit, jak dítě na kroužek dopravit. Školní kroužky také nebývají finančně nákladné, většinou se poplatky za určité školní kroužky pohybují v řádech stokorun za jedno školní pololetí.

3.1.5 Kroužky versus školní družina

Školní kroužky jsou zajisté rodiči i dětmi kladně vnímány, ale v kontextu fungování zájmových aktivit ve školní družině mohou působit rušivým faktorem. Doba začátku kroužků se jen výjimečně přizpůsobuje plánům a činnostem školních družin, spíše je vyžadováno, aby to bylo naopak. Učitelé vyžadují začátky kroužků po konci svého vyučování a ne např. až v 15 hodin, kdy už mají školní družiny většinou své zájmové aktivity skončené a větší množství dětí odchází domů a děti se již věnují především spontánním aktivitám. Důsledkem toho vychovatelky nemohou realizovat některé náročnější a zajímavější aktivity, musí neustále hlídat odchody dětí na kroužky a kontrolovat, zda se všechny vrátily. Ještě horší je situace, kdy musí sama vychovatelka děti odvádět na kroužky, zbytek dětí pak nemá v té době zajištěný dozor. (Hájek, 2004, s. 9)

Je zcela jasné, že pokud jsou během jednoho odpoledne např. 3–4 kroužky, což není nijak výjimečné, samotná činnost školní družiny je tak narušena. Paradoxně mohou nastávat situace, kdy několik dětí odejde na placený kroužek např. výtvarné výchovy a během tohoto času se děti v oddělení školní družiny pod odborným vedením vychovatelky věnují také výtvarné výchově. Tato situace nebude nijak výjimečná.

O kroužky ve škole bude vždy rodiči zájem, ale bylo by vhodné kroužky sladit s provozem a aktivitami školních družin, aby kroužky nebyly upřednostňovány na úkor školních družin. Také by bylo vhodné, aby nedocházelo ke zbytečnému zdvojování aktivit, kdy ve stejný moment je na kroužku a ve školní družině vykonáván stejný druh činnosti. Vychovatelky by měly mít požadovanou kvalifikaci a jsou tedy k vedení kroužků stejně kvalifikované jako učitelky. Je tedy škoda, že z družin děti na tyto kroužky v hojně míře odcházejí a vlastně tím komplikují a snižují kvalitu činnosti školních družin. (Hájek, 2004, s. 9)

Řešením by mohla být situace, kdy je školní družina vnímána jako partner a dojde k domluvě mezi učiteli a vychovatelkami, kdy je vhodný začátek kroužků, aby narušoval činnost školní družiny co nejméně. Další možností je, že některé kroužky povedou samy vychovatelky v rámci provozu školní družiny.

Je jasné, že kroužky budou ve školách i nadále, je ale žádoucí, aby provoz školních družin narušovaly co nejméně.

3.1.6 Základní umělecké školy

Základní umělecké školy (ZUŠ) patří do sítě škol v České republice a nabízí dětem vzdělávání v uměleckém směru nad rámec povinného vzdělávání, které probíhá ve volném čase dětí a mládeže. ZUŠ nabízejí vzdělávání v mnoha uměleckých oborech. Jedná se o výtvarný obor, hudební, taneční, dramatický. V rámci jednotlivých oborů jsou nabízeny mnohé specializace. V rámci výtvarného oboru je to např. malba a kresba, ale také např. fotografování a další obory. V rámci hudebního oboru je to zpěv, sborový zpěv, hra na mnoho hudebních nástrojů. Taneční obor nabízí např. klasický tanec, lidový tanec. Zájemcům o studium na uměleckých středních školách tyto školy pomáhají při přípravě na talentové zkoušky na tyto školy. (ZUŠ Praha 9, 2018)

3.2 Zařízení pro trávení volného času mimo resort školství

Zařízení a organizace pro trávení volného času dětí a mládeže mohou mít mimo resort školství různé zřizovatele. Mohou to být různé soukromé subjekty, které jsou provozovány jako dobrovolnické neziskové organizace, ale také jako organizace ziskové. Některá zařízení mohou být i církevní.

Tyto organizace se zaměřují na nejrozličnější oblast volnočasových aktivit. Jedná se např. o sportovní aktivity, turistické oddíly, organizace věnující se kreativním činnostem.

Příkladem neziskových organizací mohou být Junák, Pionýr, Asociace turistických oddílů mládeže, YMCA, Zálesák, Folklorní sdružení České republiky a další. Některé organizace mají celostátní působnost, některé jsou lokální. (Slepičková, 2005, s. 23) Pořádají pravidelné aktivity během školního roku i jednorázové akce a akce během prázdnin, např. letní tábory. Významnou organizací s dlouholetou tradicí je Sokol.

Salesiánské středisko mládeže v Plzni je příkladem církevního volnočasového zařízení pro děti a mládež. Toto středisko nabízí mnoho aktivit, např. různé kroužky pro děti, kroužky pro děti a rodiče, základy křesťanství, horolezecké kroužky, sociální služby. (Salesiánské středisko mládeže Plzeň, 2018)

Příkladem soukromé ziskové organizace může být Tenisová škola Tallent, která jak už z názvu vyplývá, se věnuje výuce tenisu dětí, mládeže i dospělých, ale pořádá např. i letní tenisové tábory. Tato tenisová škola vznikla v roce 1993 a postupně se rozrůstá a v současné době již

působí ve čtyřech městech, na mnoha místech v těchto městech. Často děti v tenisové škole trénují např. ve školách, to znamená, že je to pro rodiče nenáročné, děti nemusí jezdit nikam daleko. Ceny za tréninky jsou různé, liší se podle počtu dětí ve skupině. Děti nemusejí hrát soutěžní zápasy a děti a rodiče se mohou rozhodnout, zda si chtějí hrát tenis jen pro zábavu nebo hrát soutěžně. Na svých stránkách uvádí „*Tenis je hra, radost, zábava*“ (Tallent, 2018)

Podobně bychom mohli nalézt i soukromé ziskové organizace věnující se třeba tanci a jiným sportům nebo i organizace, které se věnují širokému poli volnočasových aktivit. Některé cestovní kanceláře například organizují letní jazykové tábory a jazykové zájezdy do zahraničí pro děti. V tomto případě se nejedná o pravidelné aktivity, ale o jednorázové akce. Firem, které se věnují trávení volného času, je mnoho.

Výzkum Bocana, Maříkové a Spáleného (2011) ukazuje, že z dostupné nabídky volnočasových aktivit nejvíce dětí navštěvuje sportovní aktivity, jedná se o 73 % dětí do 15 let. Sportovní aktivity jsou následovány hudebně dramatickými, vzdělávacími a výtvarnými aktivitami.

Mnoho dětí již od mladšího školního věku sportuje ve sportovních organizacích a věnují se sportu na závodní úrovni. V případě některých sportů to téměř jinak ani nejde. Příkladem může být fotbal. Je velice časté, téměř pravidlo, že jakmile děti začnou chodit na fotbal, začnou hrát soutěže, přestože to jsou často i děti předškolního věku nebo děti z prvních tříd. Jednotlivé fotbalové oddíly mohou být součástí větších tělovýchovných jednot, které sdružují více sportovních odvětví, nebo to mohou být spolky, které se věnují pouze fotbalu, ale také fotbalové oddíly fungující v rámci Sokolu. Největší fotbalové oddíly např. AC Sparta Praha, a.s. jsou akciové společnosti. Příkladem tělovýchovné jednoty, která má mimo jiné i fotbalový oddíl může být TJ Praga. Fotbalová akademie Praha, z. s. je zase spolek, který se věnuje pouze fotbalu. Fotbalový oddíl v rámci Sokola je např. v Sokolu Kolovraty. Všechny zmíněné fotbalové oddíly se věnují fotbalové přípravě dětí od mladších přípravků přes žáky až po dorostence. (Sparta; TJ Praga Praha; FA Praha, Sokol Kolovraty, 2018) Obdobná situace je i u dalších kolektivních sportů. Fotbal jako vzor byl zvolen z důvodu, že počty registrovaných fotbalistů jsou v České republice dlouhodobě nejvyšší ze všech sportů. (MŠMT, 2006)

Sportovním aktivitám byla věnována největší pozornost z důvodu nejvyššího počtu dětí, které navštěvují sportovní volnočasové aktivity ve srovnání s jinými aktivitami. (Bocan, Maříková, Spálený, 2011)

4 Školní družina

Mezi širokou nabídkou volnočasových organizací si zvláštní postavení udržela již po desetiletí školní družina. Ve srovnání s ostatními zařízeními je školních družin nejvíce, jsou nejdostupnější, bývají zřizovány při základních školách. Plní funkci sociální i výchovně-vzdělávací. Někteří rodiče ji vnímají jen jako sociální službu pro pohlídání jejich dětí v době, když jsou v zaměstnání. Tak tomu ale určitě není, školní družina plní také výchovně-vzdělávací funkci. Nabízí dětem širokou a ucelenou nabídku využití volného času, zájmové vzdělávání. Jedná se o aktivity rekreační, zájmové činnosti, odpočinkové činnosti, ale také přípravu na vyučování. (Hájek, Pávková, 2007, s. 16)

Nezanedbatelným faktorem, proč jsou školní družiny dostupné naprosté většině dětí, je jejich malá finanční náročnost pro rodiče, poplatky za školní družinu bývají v řádu maximálně několika set korun měsíčně. Poplatek za chození do školní družiny za celý měsíc může být někdy levnější než cena za některou finančně náročnou aktivitu za jedinou hodinu. Výši poplatku za školní družinu určuje ředitel školy, většinou nepřesahuje 500,- Kč za měsíc, ale spíše to bývá méně.

Dalším faktorem důležitým pro kvalitní fungování školních družin je profesionalita vychovatelek, které podle zákona č. 563/2004 Sb. O pedagogických pracovnících musí mít odpovídající pedagogické vzdělání.

Analýza Šťastného (2017) ukazuje procenta dětí navštěvujících školní družiny v jednotlivých krajích. Nejvíce je jich v Praze, kde je to 67 %. Republikový průměr je 56 %. Práce také přináší zjištění, že míra využívání školních družin je nižší v sociálně vyloučených lokalitách, přestože kapacita školních družin je dostatečná.

4.1 Provoz a organizace školních družin

Provoz a organizaci školních družin určují organizační a provozní řády jednotlivých školních družin. V základních obrysech se provoz školních družin neliší již po mnoho desetiletí a neliší se ani mezi jednotlivými školními družinami.

Základní náplní činnosti školních družin je péče o děti mimo jejich školní vyučování přímo v rámci jejich základní školy. Školní družiny mohou být přímo součástí budovy školy, mohou mít samostatný pavilon, který je součástí budovy školy, toto bývá např. ve velkých sídlištních

školách, kde je budova školy tvořena několika budovami. Školní družiny ale mohou sídlit i v budovách, které jsou od budov školy i více vzdáleny. Někde, např. v menších obcích, mohou školní družiny sídlit i v budovách mateřských škol.

Z časového hlediska, kdy jsou školní družiny v provozu, se také liší. Většinou fungují i ráno před vyučováním, ale jejich hlavní náplň práce je v době po vyučování. Rozsah provozu určuje ředitel školy. Ráno může školní družina fungovat od např. od 6:30 hodin, od 7 hodin, ale i jinak např. v závislosti na veřejné dopravě v menších obcích. V Praze, které je věnována empirická část, je nejběžnější provoz tzv. ranní družiny od 6:30 hodin.

Odpolední provoz začíná okamžitě po skončení vyučování. Vychovatelky si děti vyzvedávají přímo u tříd dětí, nebo je vyučující přivádí do školní družiny, případně děti (spíše ty starší, např. třetáci a čtvrtáci) dochází do školní družiny samy. Konec provozu školní družiny určuje ředitel školy většinou ve spolupráci s vedoucí vychovatelkou. Bývá to čas přibližně od 15:30 do 18 hodin. Zvláště malé obce s omezenou veřejnou dopravou se přizpůsobují jízdním řádům. V současné době se především ve velkých městech posouvá konec pracovní doby rodičů do pozdních odpoledních hodin, a tak je předpoklad, že provoz školních družin budou prodlužovány. Již nyní není nic mimořádného provoz až do 18 hodin.

Důležitým aspektem provozu školních družin je způsob vyzvedávání dětí. V zásadě jsou tři hlavní modely:

1. Děti se vyzvedávají průběžně, kdykoliv během celého odpoledne. Tato varianta je výhodná především pro rodiče, kteří nemusí řešit, kdy dítě vyzvednout a mohou přijít kdykoliv. Méně výhodný je tento model pro děti i vychovatelky. Nemohou jít např. na vycházku, neboť by nebyly pro případné vyzvednutí v dosahu. Průběžné vyzvedávání také narušuje aktivity v oddělení. Např. odchod dětí v průběhu čtení, při hraní organizovaných her velice narušuje. Při výtvarných a pracovních aktivitách dítě, které odejde v průběhu, zase práci nemůže dokončit.
2. Děti jsou část odpoledne vyzvedávány v blocích určených k vyzvedávání a část odpoledne průběžně. Děti tak mohou být průběžně vyzvedávány např. půl hodiny po obědě, je určen přesný čas, aby nedocházelo k nejasnostem. Pak mohou mít družiny různě dlouhý čas, kdy se věnují svým činnostem a děti nemohou odcházet. Může se jednat např. o jednu hodinu až hodinu a půl. Tento čas je určený k zájmovým činnostem, rekreačním činnostem, vycházkám apod. Po skončení tohoto časového úseku mohou být děti již vyzvedávány průběžně. Rodiče tento model vnímají různě, někteří ho vítají,

protože chápou, že tak mohou mít děti v družině zajímavější program. Jiní rodiče to vnímají pouze jako komplikaci, že si nemohou vyzvednout dítě, jak potřebují.

3. Děti jsou během celého odpoledne vyzvedávány v časových blocích k tomu určených. Tento model je u rodičů asi nejméně oblíbený.

Vyzvedávání dětí musí vychovatelky věnovat značnou pozornost. Musí kontrolovat, kdo dítě vyzvedává, jedná-li se oprávněnou osobu, kterou rodiče uvedli na tzv. zápisní lístek do školní družiny. Pokud odcházejí děti samy, musí to být uvedené písemně.

Školní družiny jsou součástí základních škol a je v nich platný školní řád každé školy. Mimo školního řádu zpracovávají školní družiny také svoje vlastní organizační nebo vnitřní řady. „*Vnitřní řád vydává ředitel školy (nikoliv vychovatelka) a zveřejní jej na přístupném místě ve školském zařízení. Řád podepíše a doplní datem, od kdy je v platnosti. Ředitel nebo pověřený pedagog s ním prokazatelným způsobem seznámí zaměstnance i žáky a informuje o jeho vydání a obsahu zákonné zástupce žáků. Prokazatelnost je doložitelná např. zápisem v pedagogické dokumentaci oddělení školní družiny (Přehled výchovně-vzdělávací činnosti oddělení školní družiny neboli třídnice.)*“ (Hájek, 2008, S. 32)

4.1.1 Přihlašování do školní družiny

Děti se k přijetí do školní družiny musí přihlašovat a o přijetí či nepřijetí dítěte rozhoduje ředitel školy. Podrobné podmínky přijímání dětí jsou obsaženy ve vnitřních řádech školních družin. Děti se přihlašují každý školní rok nově, rodiče vyplňují přihlášku, která obsahuje důležité informace o dítěti. Není stanovena jednotná podoba pro přihlášky pro všechny školy. Mimo základních osobních údajů jsou to především informace o způsobu odchodu ze školní družiny, např. zda dítě odchází samo, nebo s doprovodem. (Drobilová, 2014) Přihláška většinou obsahuje mimo jména dítěte také třídu, kterou ve škole navštěvuje, datum narození, bydliště, důležitá zdravotní omezení, které by měla vychovatelka vědět. Jsou to především různé alergie, ale také různá zdravotní omezení v souvislosti s chronickým omezením apod. Součástí přihlášky bývá i seznam osob, které mohou dítě ve školní družině vyzvedávat. Je pak úkolem vychovatelky, aby toto kontrolovala. V přihlášce mohou být i jiné informace, např. kdy budou děti vyzvedávány v jednotlivých dnech, na které školní kroužky jsou přihlášeny. Přihláška musí být podepsána zákonnými zástupci.

O přijetí či nepřijetí do školní družiny rozhoduje ředitel školy. Podmínky přijímání do školních družin jsou povinnou součástí školního vzdělávacího programu školních družin. Podrobnější podmínky přijímání bývají zpřesněny ve vnitřním řádu školních družin. (Drobilová, 2014)

4.2 Školní vzdělávací programy školních družin

Každá školní družina má vytvořený svůj vlastní školní vzdělávací program školní družiny, podle školského zákona se jedná o povinný pedagogický dokument. Rámcové vzdělávací programy pro školská zařízení, a tedy i pro školní družiny, nejsou. (MŠMT, 2018)

V českém vzdělávacím prostředí jsou tyto závazné rámcové vzdělávací programy (RVP):

- RVP pro předškolní vzdělávání
- RVP pro základní vzdělávání
- RVP pro obor vzdělávání základní škola speciální
- RVP pro program gymnázia
- RVP pro program gymnázia se sportovní přípravou
- RVP pro odborné vzdělávání (MŠMT, 2018)

Přestože RVP pro školní družiny není, každé školské zařízení, a tedy i školní družiny vytvářejí svůj vlastní, který je pro danou školní družinu závazný a vychází z místních specifik a potřeb. Na tvorbě školního vzdělávacího programu školní družiny se podílejí většinou samy vychovatelky pod koordinací vedoucí vychovatelky, ale samozřejmě také vedení školy, mohou se účastnit i třídní učitelé z prvního stupně. Je vhodné, aby tento program neopakoval činnosti vykonávané a vhodné spíše pro vyučování. Zodpovídá za něj ředitel školy. (Hájek a kolektiv, 2007, s. 11)

„Podle paragraphu 5 školského zákona má vzdělávací zařízení, pro než nebyl vydán ministerský rámcový vzdělávací program, tedy i ve školních družinách, zejména tyto části:

- *Konkrétní cíle vzdělávání*
- *Formy a obsah*
- *Časový plán*
- *Popis materiálních podmínek*
- *Popis personálních podmínek*
- *Ekonomické podmínky, bezpečnost a ochrana zdraví (tento bod budeme chápat v širších souvislostech, tj. zajištění bezpečí tělesné, emoční i sociální) „(Hájek 2005, s. 26)*

Činnosti, které jsou ve školních družinách vykonávány na základě vlastních vzdělávacích programů, mohou být rozděleny na tyto skupiny:

- Pravidelná činnost
- Příležitostné akce
- Nabídka spontánních aktivit
- Odpočinkové aktivity
- Příprava na vyučování (Hájek, 2005, s. 27)

Pravidelnou činnost tvoří týdenní skladba zaměstnání, která se vypisuje i do třídní knihy oddělení školní družiny. Příležitostné akce jsou činnosti nepravidelné, které nejsou zahrnuty v týdenní skladbě zaměstnání, jedná se např. o výlety, divadelní představení, besídky. Zde mohou mezi jednotlivými školními družinami existovat velké rozdíly v četnosti pořádání těchto akcí.

Některé školní družiny pořádají pro děti i jednorázové akce o víkendech, jsou to např. různé výlety. Jako příklad může sloužit ŠD při ZŠ Kynšperk nad Ohří, která pořádá sobotní výlety, kterých se spolu s dětmi mohou účastnit i jejich rodiče. (Soukupová, 2005, s. 24) ŠD při ZŠ Masarykova v Brně pořádá během školního roku pro děti ze školní družiny cyklovýlety. Nejedná se o pouhý výlet na kolech, ale děti během něho také hledají a plní úkoly. (Pollaková, 2010, s. 28) Jiným typem jednorázové aktivity je např. účast na akcích, které pořádá jiná instituce než ŠD, mohou to být např. Domy dětí a mládeže či Centra volného času. Příkladem může být účast na akci ke Dni Země v Mostě, kde děti ze ŠD vyrobily domy z krabic a tyto domy byly vystaveny na náměstí v Mostě. (Klepáčsová, 2005. s. 24)

Nabídku spontánních aktivit tvoří klidová činnost po obědě, spontánní hry venku, spontánní činnosti ranních družin atd. Mezi odpočinkové aktivity můžeme zařadit klidové činnosti, ale i aktivní odpočinek, který kompenzuje jednostrannou zátěž ze školního vyučování. Součástí přípravy na vyučování jsou didaktické hry, tematické vycházky zaměřené např. na pozorování přírody v jednotlivých ročních obdobích, ale i jiné činnosti, které navazují na poznatky získané při vyučování a dále ho upevňují. Do této skupiny patří i vypracování domácích úkolů. (Hájek, 2005, s. 27) Mezi klidové činnosti můžeme zařadit literární výchovu, především četbu, kdy se může jednat o četbu vychovatelky a následné povídání si o četbě. Součástí činnosti školních družin jsou i zájmové aktivity, kam bychom zařadili výtvarnou výchovu, pracovní výchovu a hudební výchovu, je vhodné, aby tyto aktivity probíhaly propojeně a v návaznosti na některou jinou činnost nebo jako reakce na podněty z okolního světa.

Při realizaci vlastní výchovně-vzdělávací činnosti je třeba postupovat podle školního vzdělávacího programu pro školní družinu zároveň s přihlédnutím k aktuálním potřebám dětí a možnostem daného oddělení školní družiny. Vychovatelka by měla být flexibilní a empatická a strukturu činností přizpůsobit aktuálnímu počtu dětí, jejich zdravotnímu stavu, počasí, finančním možnostem rodičů, ale např. i zajímavým akcím, které právě ve společnosti probíhají. Starší děti se např. mohou zajímat o sport. V období konání zimních olympijských her je možné program navázat na konání těchto her. Děti mohou malovat obrázky sportovců, vychovatelka může s dětmi diskutovat o sportech, které je zaujaly. Děti mohou kreslit státní vlajku a v případě vítězství českého sportovce si mohou poslechnou českou hymnu. Družina může uspořádat vlastní sportovní olympiádu. Možností je mnoho a vždy záleží především na samotných vychovatelkách, jaký program a skladbu činností zvolí.

Školní vzdělávací program školní družiny musí vycházet z požadavků na pedagogiku volného času do kterých patří:

- Požadavek pedagogického ovlivňování volného času
- Požadavek dobrovolnosti
- Požadavek zajímavosti a zájmovosti
- Požadavek aktivity
- Požadavek citlivosti a citovosti
- Požadavek seberealizace (Hájek, 2005, s. 27)

Pod pojmem požadavek pedagogického ovlivňování se skrývá především navozování činností a motivování dětí k těmto činnostem. Tyto činnosti by měly děti vykonávat dobrovolně, a ne kvůli pokynu, činnosti by měly být pro děti zajímavé, přitažlivé a odlišné od činností ve škole a mateřské škole. Je také třeba volit takové činnosti, ve kterých mohou být aktivní a úspěšné všechny děti. Všechny činnosti by měly provázet kladné emoce, nejen během realizování samotné činnosti, ale i po ní. Děti by měly být pochváleny a měly mít samy radost z výsledku své práce a případného překonávání překážek, které k výsledku vedly. (Hájek, 2005, s. 27)

Práce ve školní družině, např. při výtvarných a pracovních činnostech přináší možnosti realizace náročnějších úkolů a vytváření „větších výtvarných děl“, neboť na rozdíl od školního vyučování je zde větší časová flexibilita. Děti ani vychovatelka nejsou omezeni délkou vyučovací hodiny. Vychovatelka také může dětem výrazněji pomáhat, práce nejsou hodnoceny známkami.

Stejně jako během vyučování by i při zájmovém vzdělávání měly děti získat určité kompetence. Jedná se o klíčové kompetence pro základní vzdělávání, ke kterým přibývá ještě kompetence k trávení volného času. (Hájek, 2005, s. 27)

„Kompetence k trávení volného času: dítě se orientuje v možnostech smysluplného trávení volného času, umí si vybrat zájmové činnosti dle vlastních dispozic, rozvíjí své zájmy v organizovaných skupinách i individuálních činnostech, umí říci ne nevhodným nabídkám na využití volného času.“ (Hájek, 2005, s. 27)

Jednotlivé školní družiny přistupují k tvorbě vlastních vzdělávacích programů různě. Některé školy ho zveřejňují na webových stránkách škol, některé ne. Vzdělávací programy se podstatně liší i v rozsahu. Příkladem rozsáhlého vzdělávacího programu školní družiny je *„Školní vzdělávací program školní družiny Základní školy Novoborská“*. Tento vzdělávací program má rozsah 32 stran. Obsahuje údaje o škole, zřizovatele, platnost dokumentu, charakteristiku školní družiny, cíle a zaměření školní družiny, formy a obsah vzdělávání, který vychází ze čtyř typů učení: učit se znát, učit se být, učit se jak na to, učit se žít společně. Tento vzdělávací program je velice podrobný. V úvodu je uvedeno: *„Školní družina slouží především k odpočinku, k rozvoji zájmů žáků v době po vyučování a efektivnímu využití volného času. Dává také prostor pro komunikaci mezi žáky navzájem, zákonnými zástupci a vychovatelkami. Určena je pro žáky 1. – 5. ročníku základní školy, vzhledem k omezené kapacitě a velikosti školy jsou v současné době přednostně přijímáni žáci 1. a 2. ročníku. Činnost školní družiny vychází z pedagogiky volného času se snahou o vytvoření nejen místa pro odpočinek žáků po vyučování, ale i pro aktivní a smysluplné trávení volného času, dále pak pro sportovní aktivity. Školní družina aktivně přispívá k pozitivní prezentaci školy – výrobky a činnost dětí.“* Veškerý obsah tohoto vzdělávacího programu je velice podrobný a navazuje na školní vzdělávací program. (Lodrová, Štaubrová, 2016)

Ukázka ze vzdělávacího programu Školní družiny Základní školy Novoborská:

„Září I. Učit se znát: seznámení se s pravidly a řády školní družiny, poučení o bezpečnosti a chování ve školní družině, školní jídelně a po cestě do jídelny a družiny. Naše škola není bludiště – projdeme školu a zjistíme, kde, co je, čteme pohádky, říkadla a básničky, hrajeme hru „Pan Čáp ztratil čepičku“, (určujeme barvy) - povídáme si o běžné hygieně – mytí rukou před jídlem, po použití WC.“ (Lodrová, Štaubrová, 2016)

Jako další příklad rozsáhlého vzdělávacího programu školní družiny je možné uvést *„Školní vzdělávací program Školní družina Kotlářská 4“*. Tento program obsahuje identifikační údaje,

charakteristiku školní družiny, organizaci vzdělávání, charakteristiku výchovně-vzdělávacího programu, způsoby evaluace, tematické plány – strom poznání a přílohy, obsahuje i několik fotografií. Program má 25 stran. (Zřídka veselý, 2016)

„Školní vzdělávací program pro školní družinu ZŠ Smetanova“ je příkladem kratšího programu, je v rozsahu 10 stran. Obsahuje identifikaci, údaje školní družiny, cíle a zaměření školní družiny, délku a časový plán vzdělávání, formy vzdělávání, obsah vzdělávání, který je rozdělen podle jednotlivých měsíců. Dále obsahuje podmínky přijímání, průběhu a ukončení vzdělávání včetně podmínek pro vzdělávání žáků se speciálními vzdělávacími potřebami, na závěr jsou stanoveny podmínky bezpečnosti a ochrany zdraví žáků. (Vašek, Bačkovská, 2016)

4.3 Profese vychovatelky

Osobnost vychovatelky má pro výchovně-vzdělávací činnost zcela zásadní význam. Vychovatelka ve školní družině musí mít pro její dobrou práci s dětmi určité důležité osobnostní dispozice, dovednosti, vzdělanostní předpoklady. Je také žádoucí, aby se dále vzdělávala. A to jak v rovině teoretické, formou přednášek zaměřených např. na právní povědomí vychovatelů, rizikové chování dětí a mládeže a mnoho dalších témat. Druhou formou dalšího vzdělávání by mělo být získávání a rozšiřování praktických dovedností využitelných při zájmových činnostech. Zde se může jednat o různé konkrétně zaměřené kurzy, které zdokonalují určité výtvarné dovednosti, rozvíjí tvořivost apod. Pracovní doba vychovatelky se dělí na přímou pedagogickou práci a nepřímou. Náplní přímé práce je konkrétní činnost s dětmi, výchovně-vzdělávací práce, zájmová činnost dětí, upevňování hygienických návyků, pravidel slušného chování apod. Náplní nepřímé činnosti je např. konzultace s rodiči, tvorba výchovně-vzdělávacích plánů, účast na poradách a metodických sdruženích vychovatelek, příprava pomůcek. (Hájek, Pávková, 2007, s. 36)

Profese vychovatelky patří mezi pomáhající profese podobně jako učitel, lékař, zdravotní sestra, psycholog, sociální pracovník a další. Tyto profese kladou na každého jedince určité specifické požadavky.

Pro každou ze jmenovaných pomáhajících profesí včetně vychovatelů jsou důležité osobnostní dispozice, odpovídající vzdělání, ochota ke službě druhým. Na všechny zmíněné profese jsou kromě odborných znalostí kladeny i vysoké požadavky v oblasti zachování a respektování etických zásad, které souvisí s výkonem jeho profese. (Jankovský, 2003, s. 157)

Profese vychovatelky vyžaduje schopnosti umět jednat s dětmi, ale i jejich rodiči. Vychovatelky by měly být empatické, tvořivé, spolehlivé, důsledné a trpělivé. Musí být také flexibilní, aby byly schopné přizpůsobovat se aktuálním požadavkům na trávení volné času dětí. Jiný program bude, pokud jsou děti ve škole a klasicky se učí, jiný, když jsou např. po sportovních závodech a více unavené. Vychovatelky musí také umět řešit případné konflikty s rodiči, musí umět vyhodnotit, kdy situaci vyřeší samy a kdy k jejímu vyřešení potřebují pomoc vedoucí vychovatelky, případně vedení školy. Všechny tyto aspekty působí, že mohou být ohrožené vyčerpáním až syndromem vyhoření.

4.3.1 Požadovaná kvalifikace vychovatelek

Stejně jako u ostatních pedagogických profesí musí vychovatelky školních družin splňovat kvalifikační požadavky, které jsou dány zákonem o pedagogických pracovnících:

„(1) Vychovatel získává odbornou kvalifikaci

a) vysokoškolským vzděláním získaným studiem v akreditovaném studijním programu v oblasti pedagogických věd,

b) vysokoškolským vzděláním podle § 7 až 10, 12 a 14,

c) vysokoškolským vzděláním získaným ukončením jiného akreditovaného studijního programu než podle písmen a) a b) a

1. vzděláním v programu celoživotního vzdělávání v oblasti pedagogických věd uskutečňovaném vysokou školou, nebo

2. studiem pedagogiky,

d) vyšším odborným vzděláním získaným ukončením akreditovaného vzdělávacího programu vyšší odborné školy v oboru vzdělání zaměřeném na vychovatelství nebo na pedagogiku volného času nebo na speciální pedagogiku nebo na sociální pedagogiku,

e) vyšším odborným vzděláním získaným ukončením jiného akreditovaného vzdělávacího programu než podle písmene d) a

1. vzděláním v programu celoživotního vzdělávání uskutečňovaném vysokou školou a zaměřeném na vychovatelství nebo sociální pedagogiku nebo pedagogiku volného času nebo na přípravu učitelů základní školy nebo střední školy, nebo

2. studiem pedagogiky,

f) středním vzděláním s maturitní zkouškou získaným ukončením vzdělávacího programu střední školy v oboru vzdělání zaměřeném na přípravu vychovatelů nebo pedagogů volného času,

g) středním vzděláním s maturitní zkouškou získaným ukončením vzdělávacího programu středního vzdělávání v oboru vzdělání zaměřeném na přípravu učitelů předškolního vzdělávání a vykonáním jednotlivé zkoušky, která svým obsahem a formou odpovídá zkoušce profilové části maturitní zkoušky z předmětu zaměřeného na vychovatelství, nebo

h) středním vzděláním s maturitní zkouškou získaným ukončením jiného vzdělávacího programu středního vzdělávání než podle písmene f) a g) a vzděláním v programu celoživotního vzdělávání uskutečňovaném vysokou školou a zaměřeném na vychovatelství nebo sociální pedagogiku nebo pedagogiku volného času nebo přípravu učitelů základní školy nebo střední školy.“ (Zákon č. 563/2004)

4.3.2 Vedoucí vychovatelka

Většina školních družin má tzv. vedoucí vychovatelku. Vedoucí vychovatelka má snížený počet hodin přímé pedagogické práce a navýšený počet hodin nepřímé pedagogické práce. Počty hodin přímé pedagogické práce a práce nepřímé se mění podle počtu oddělení v dané školní družině.

Vedoucí vychovatelka spolupracuje s vedením školy v řešení záležitostí ohledně školní družiny, na pedagogických radách přináší zprávy o činnosti školní družiny, rozděluje úvazky vychovatelkám, jedná se především o určování, kdo bude mít tzv. ranní družinu, kdy není nutná přítomnost všech vychovatelek, protože se ranní družiny neúčastní všechny děti. V případě problémů se žáky a s rodiči pomáhá tyto problémy vychovatelkám řešit. Zajišťuje také jednorázové aktivity jako je např. divadlo ve školní družině, návštěvu kina, případně výlety. Hlavní náplní její práce je však stále přímá pedagogická práce s dětmi v jejím oddělení.

Vedoucí vychovatelka může také spolupracovat s vedením školy při výběru nových zaměstnanců – nových vychovatelek. Bývá také tzv. uvádějící vychovatelkou pro nově nastupující vychovatelky. Součástí práce vedoucí vychovatelky je také kontrola práce ostatních vychovatelek, jedná se o tzv. hospitace a kontrolu třídních knih jednotlivých oddělení. Další náplní práce vedoucí vychovatelky je administrativa, jedná se o různé statistické informace o počtu oddělení, dětí navštěvujících školní družiny, počtu cizinců apod. Většinou také zajišťuje informování rodičů o provozu, organizaci a mimořádných akcích školní družiny.

4.4 Inkluze ve školní družině

V několika posledních letech dochází ke změně přístupu ke vzdělávání dětí se speciálními vzdělávacími potřebami, tyto děti mohou navštěvovat běžné základní školy. Hovoří se o společném vzdělávání. Stejně tak mohou chodit i do speciálních škol. V rámci inkluze mají nárok na vzdělávání v běžných školách děti s různými typy postižení, od lehkých forem až po postižení závažnější. Dnes proto mohou být v běžných školách děti s DMO, které mají podstatně zhoršenou hybnost, mohou být upoutané na invalidním vozíku pro postižení dolních končetin nebo mohou být i zcela nepohyblivé. Stejně tak se mohou na běžných základních školách vzdělávat děti s lehkým mentálním postižením. Další početnou skupinu pak tvoří děti s poruchami učení a poruchami chování, především děti s ADHD. V běžných školách, ale jsou i děti se sluchovým a zrakovým postižením nebo s poruchou autistického spektra. Mnoho z těchto dětí je v mladším školním věku a ony samy nebo jejich rodiče by chtěli, aby navštěvovaly školní družinu.

Děti se závažnějším postižením mají, jako jedno z podpůrných opatření pro vzdělávání v běžné škole, asistenta pedagoga. Asistent pedagoga je s nimi během celého vyučování nebo pouze pro některé části, jak to stav dítěte vyžaduje. Jak je tomu ale s docházkou do školní družiny, pokud na docházku do družiny nebude asistent přidělen? Dítě na invalidním vozíku nebo se zrakovým postižením nemůže samo školní družinu navštěvovat. Dítě s poruchou chování technicky situaci zvládne, ale pokud je v oddělení školní družiny 30 dětí na jednu vychovatelku, je situace s dítětem s poruchou chování v takto velkém kolektivu přinejmenším velice náročná. Vychovatelka musí věnovat zvýšenou pozornost tomuto dítěti na úkor ostatních. Aktuální situace dětí se speciálními vzdělávacími potřebami a jejich účast ve školní družině je velice nepřehledná a každá škola se s touto situací vypořádá podle svých podmínek. Přestože ve školském zákoně platném od 1. 9. 2016 se říká: *„Děti, žáci a studenti se speciálními vzdělávacími potřebami mají právo na bezplatné poskytování podpůrných opatření školou a školským zařízením.“*, kterým školní družina je. (MŠMT, 2018)

Tuto nepřehlednou situaci ilustruje jeden z mnoha podobných dotazů adresovaný Václavu Krásovi, předsedovi Národní rady osob se zdravotním postižením: vychovatelka školní družiny se ptá, jak řešit situaci, kdy by mělo do jejího kapacitně plného oddělení nastoupit dítě s Aspergerovým syndromem, které např. není schopné si samo dojít na WC. Vychovatelka uvádí těžkou realizovatelnost zvýšené pozornosti tomuto dítěti a zároveň věnování se dalším dětem, když oddělení je kapacitně plné. Václav Krása odpovídá, že chápe tuto problematickou

situaci integrovat dítě, když není speciální pomoc. A radí obrátit se s žádostí na SPC o přidělení asistenta i do školní družiny. (Václav Krása, 2012)

5 Dítě mladšího školního věku, kterému je školní družina určena

Školní družina je určena dětem mladšího školního věku. To znamená dětem od počátku povinné školní docházky do konce prvního stupně základní školy. Věkově se tedy jedná o děti ve věku 6–11 (12) let. „*Vlivem školního výkonu se utváří kladné sebehodnocení u dětí, které nemají ve škole výraznější potíže, ale nízké sebehodnocení u dětí málo úspěšných. Při neschopnosti plnit všechny požadavky mohou vznikat nápadnosti v chování i potíže zdravotní. Rodina je ale stále velmi důležitá pro dítě, úplná rodina poskytuje vhodný model mužské a ženské role.*“ (Čechová, Mellanová, Kučerová, 2004, s. 27)

Děti tohoto věku tvoří poměrně širokou skupinu, kde jsou značné rozdíly. Na počátku tohoto období se jedná o poměrně malé děti, které ve většině případů nechodí nikam samy, jsou doprovázeny rodiči na cestě do školy i ze školy. Na konci tohoto období se jedná o děti, které již ve většině případů chodí samy do školy i ze školy, navštěvují samy různé mimoškolní aktivity, chodí samy ven apod. Na konci tohoto období, v páté třídě se některé z těchto dětí rozhodnou k přihlášení na osmiletá gymnázia a pokud jsou přijaty, ukončí své vzdělávání na základní škole a dále pokračují ve studiu na gymnáziu. Z tohoto všeho je patrné, že děti v období mladšího školního věku udělají obrovský vývojový skok ve všech oblastech. A to v oblasti své fyzické zdatnosti, psychické vyspělosti i sociální zralosti.

5.1 Fyzický vývoj dítěte

Na počátku tohoto období, tj. ve věku 6-7 let, když dítě nastupuje do 1. třídy, je vysoké přibližně 120 cm, jeho váha je asi 20 kilogramů. (Vacínová, Trpišovská, Farková, 2010, s. 85) Mezi dětmi jsou velké rozdíly, děti mohou být o dost větší či menší a těžší či lehčí. Pro většinu dětí v tomto období je charakteristický rychlý růst do výšky. Najdou se i děti, kdy je růst pomalejší a rostou rychleji v následujícím období.

Dítě v období mladšího školního věku se stává celkově fyzicky silnější. Kostra, svalstvo i ostatní orgány se stávají silnější a výkonnější. Stále ale přetrvává určitá vývojová nezralost. Zakřiveniny páteře ještě nejsou trvalé a při přetěžování může docházet k různým deformacím, např. skolióza. Dýchání, činnost krevního oběhu a metabolismus je rychlejší než u dospělých. Proto je důležité dbát na správnou životosprávu, na zdravý životní styl. Jde nejen o správnou výživu, ale i dostatek pohybu a pobyt na čerstvém vzduchu. Vývoj mozku také ještě není

ukončen, děti se proto brzy unaví, potřebují častěji odpočívat. Ve věku okolo šesti let také začíná trvalý chrup nahrazovat chrup mléčný. V tomto období dochází také ke značnému vývoji motoriky. Ten je závislý na funkci nervové soustavy, na růstu a osifikaci kostí a na výkonnosti svalového aparátu. Zlepšuje se přesnost a rychlost pohybů, jejich síla a celková obratnost dítěte. Děti se začínají učit psát, pro co je důležitá vysoká koordinace pohybů ruky, drobného svalstva prstů i ostatních pohybů těla. Zpočátku to bývá pro děti náročné, provázené zbytečným úsilím, pravidelným procvičováním dochází ke zdokonalování a kolem dvanácti let jsou pohyby zautomatizované. (Vacínová, Trpišovská, Farková, 2010, s. 90)

Mnoho dětí v tomto věku začíná sportovat, některé děti zkouší mnoho sportů. Mnohé z dětí se vybranému sportu budou věnovat po celou školní docházku, případně až do dospělosti.

5.2 Psychický vývoj dítěte

Ve věku, kdy dítě nastupuje k povinné školní docházce dochází k vývoji poznávacích procesů. Vnímání, pozornost, myšlení, paměť se stávají dokonalejší. Vnímání je základem pro školní vyučování, je pro něj důležitá stále dokonalejší a přesnější činnost všech analyzátorů. Důležité jsou i rostoucí a bohatší zkušenosti dítěte. Pro školní práci je velice důležitá také pozornost, je třeba aby se prodlužovala doba, po kterou je dítě schopné se soustředit na práci, udržet pozornost. V počátku období nejsou schopny udržet dlouhou dobu stálost pozornosti, je vhodné střídat pracovní činnosti v intervalech 5-10 minut, s přibývajícím věkem se prodlužuje i tato schopnost udržet stálou pozornost. Nejedná-li se však o děti s poruchou pozornosti, tam je situace specifická. Je třeba respektovat rozsah pozornosti dítěte a jeho schopnost se soustředit, protože příliš vysoké požadavky na pozornost dítěte, které dítě není schopné naplnit, dítě neúměrně unavuje. Děti v tomto věku se vyznačují velkou fantazií, kterou není vhodné potlačovat, protože souvisí s rozvojem tvořivosti. Pro dobrý start školní docházky a následující vzdělávání je potřeba dobrá paměť a myšlení a jejich rozvoj. Pro každé dítě je důležitý rozvoj řeči, v ideálním případě je při začátku školní docházky řeč bez vad. Řeč je důležitá pro rozvoj myšlení. Řeči je ve škole věnována velká pozornost, slovní zásoba a celkové jazykové schopnosti se rozvíjí také tím, že se dítě naučí číst a psát. Na počátku školní docházky je mezi dětmi v úrovni jazykových schopností obrovský rozdíl, je rozdíl ve slovní zásobě dětí, ale i v porozumění čteného textu a ve výslovnosti. Je třeba věnovat se dětem, které v řeči zaostávají. (Vacínová, Trpišovská, Farková, 2010, s. 91)

Během období mladšího školního věku dochází také k rozvoji citů a morálnímu vývoji dětí. Postupně se zmenšuje afektivní charakter citů a ty se dostávají více pod vědomou kontrolu. City se stávají stálejší a děti dokáží zakrýt i nežádoucí city. Dochází ke změnám i v tom, čeho se děti bojí. Strach se přesouvá z vymyšlených bytostí a předmětů na reálné situace. U dítěte dochází také k rozvoji morálky, dítě postupně přijímá normy a morální chování svého okolí. Mezi nejčastější morální přestupky dětí tohoto věku patří lež. Rozvíjí se také vůle dítěte. K rozvoji vůle je třeba vytvářet ve škole podmínky, především při překonávání překážek, při snaze dosáhnout vytyčeného cíle. Činnosti, které dítě zahájí, by mělo dovést do konce. Není dobré dítě chránit a pomáhat v činnostech, které může zvládnout samo, aby mohlo překonávat překážky. (Vacínová, Trpišovská, Farková, 2010, s. 93)

5.3 Sociální zralost dítěte a její vývoj

Všechny děti, které zahájí povinnou školní docházku, by měly být na určité úrovni sociální zralosti. Měly by zvládat určitý čas odloučení bez rodičů, umět navazovat kontakty se svými vrstevníky, komunikovat s učitelem. Měly by znát a užívat základní pravidla slušného chování, měly by zdravit, umět poprosit, když něco chtějí, poděkovat apod. Sociální nezralost může být i důvod k odkladu školní docházky.

Vztahy mezi dětmi ve škole bývají kamarádské. Děti si rády hrají ve skupinách, např. pohybové hry, hry s míčem, hry se stavebnicemi. Při hrách dochází ke střídání rolí, děti se učí organizovat a být vedoucím skupiny, ale také umět se podřídit a přizpůsobit se ostatním. (Čechová, Melanová, Kučerová, 2004, s. 2006)

Na počátku tohoto období, tedy v první třídě děti vzhlížejí ke své učitelce (učiteli) (případně vychovatelce ve školní družině). Děti žalují, uznávají svého učitele a určujícím prvkem bývají zpočátku vztahy mezi jednotlivými dětmi a učitelem. Postupně děti sociálně vyžívají a na důležitosti získávají vztahy mezi jednotlivými dětmi. Některé děti získávají větší oblibu a důležitost, některé se ochotněji přizpůsobují. Slábne vliv učitele a děti si své problémy stále více řeší samy mezi sebou. (Říčan, Janošová, 2010, s. 48)

Empirická část

6 Školní družiny pohledem vychovatelek

6.1 Výzkumné otázky a cíl práce

Empirická část si klade za cíl přinést hluboký, detailní popis školních družin a jejich činnosti v různých pražských školách pohledem vychovatelek. Prostřednictvím popisu práce, jak ji vnímají konkrétní vychovatelky z jednotlivých školních družin bude analyzováno fungování těchto školních družin ve všech aspektech jejich činnosti, struktura činnosti jednotlivých oddělení. Bude zjištěno, kolik času každá z vychovatelek věnuje jednotlivým aktivitám, jaké aktivity považuje u dětí za nejvíce oblíbené. Rozhovory s vychovatelkami si také kladou za cíl zjistit, co považují tyto vychovatelky za prospěšné a přínosné ke zlepšení fungování jejich školních družin a co považují ve školní družině za nejpřínosnější pro děti. Dalším cílem je zjistit, jakým způsobem ovlivňuje osobnost vychovatelky práci a edukaci ve školní družině.

Protože je osobnost vychovatelky zcela zásadní pro činnost konkrétní školní družiny a každého jednotlivého oddělení, začátek empirického šetření se bude také věnovat osobnostním a vzdělanostním předpokladům konkrétních vychovatelek.:

Hlavní výzkumné otázky byly stanoveny takto:

1. Jaká je organizace jednotlivých školních družin při základních školách, kde pracují vychovatelky, které se účastnily výzkumného šetření?
2. Jaké jsou samotné vychovatelky, jaké jsou jejich kvalifikační předpoklady, jaké své vlastnosti považují za prospěšné pro svoji práci a naopak?
3. Kolik času věnují vychovatelky činnostem řízeným a spontánním, jaká je struktura řízených činností?
4. Jakou činnost považují vychovatelky u dětí za nejoblíbenější a jaké činnosti, jaké edukační prostředky přinášejí podle názoru vychovatelek dětem největší prospěch?
5. Jaký je běžný den ve školní družině, kde vybrané vychovatelky pracují, včetně interakce děti-vychovatelka?
6. Jak, jakými prostředky by bylo možné podle názoru vychovatelek fungování školních družin zlepšit?

6.2 Metodologie výzkumu

Výsledkem výzkumného šetření je mnohonásobná případová studie. (Švaříček, Šed'ová, 2007, s. 106) Jednotlivé případy tvoří práce vychovatelek v jejich odděleních školních družin, organizace školních družin a škol a názory vychovatelek. V diskusi jsou jednotlivé případy porovnány. Práce je zaměřena na pohled vychovatelek na jejich práci. Organizace školy i školní družiny tuto práci ovlivňuje, proto jsou uvedeny charakteristiky škol i školních družin.

Pro nalezení odpovědí na výzkumné otázky a naplnění cílů výzkumného šetření byly zvoleny následující výzkumné metody:

1. **Polostrukturované rozhovory s jednotlivými vychovatelkami.** (Švaříček, Šed'ová, 2007, s. 159-170)
2. **Dotazník (malého rozsahu).**
3. **Pozorování** (Švaříček, Šed'ová, 2007, s. 142-145)
4. **Prostudování volně dostupných informací o vybraných školách a školních družinách, jež jsou jejich součástí.**

6.2.1 Výzkumný vzorek

Švaříček a Šed'ová (2007) uvádí, že při výběru výzkumného vzorku pro případovou studii, se vždy jedná o záměrný výběr.

Při sestavování záměrného výzkumného vzorku – tj. při výběru vychovatelek jsem si stanovila následující kritéria:

Vychovatelky mají různě dlouhou pedagogickou praxi: 1-4 roky, 5-10 let, více než 10 let.

Vychovatelky jsou věkově pestré.

Vychovatelky jsou z několika pražských základních škol: velká sídlištní škola pro asi 600 žáků, velká škola pro více než 900 žáků na sídlišti, ale se značným podílem dětí z nových bytových projektů, menší až středně velká škola pro maximálně 450 žáků ve vilové čtvrti.

6.2.2 Polostrukturované rozhovory s jednotlivými vychovatelkami

Pro nalezení odpovědí na otázky, které se týkají samotné práce vychovatelky s dětmi, ale také informací, které se týkají osoby vychovatelek a složení jednotlivých oddělení byly použity polostrukturované rozhovory (příloha č. 1) Rozhovory s jednotlivými vychovatelkami probíhaly opakovaně, jednalo se o rozhovory různě dlouhé. První rozhovor byl vždy stejný,

ostatní se lišily a reagovaly na již získané údaje. Odpovědi z rozhovorů byly zaznamenávány do předem připravených záznamových archů. Pro zachování naprosté anonymity škol, školních družin a respondentek nebyly rozhovory nahrávány. (vychovatelky si nahrávání nepřály)

První okruh otázek rozšiřoval informace z volně dostupných materiálů. Věnoval se organizaci školních družin, ale také složení dětí v jednotlivých odděleních.

Druhý okruh otázek se věnoval samotné osobě vychovatelky, zjišťoval kvalifikační předpoklady pro výkon práce vychovatelky, zájmy vychovatelek.

Třetí okruh otázek se věnoval konkrétní práci vychovatelek s dětmi. Otázky zjišťovaly, jakým činnostem se vychovatelky věnují, jaký je poměr činnosti řízené a spontánní.

Čtvrtý okruh otázek zjišťoval, jaké činnosti jsou u dětí podle vychovatelek nejvíce oblíbené a zda samy vychovatelky některou činnost preferují. Pokud ano, jakou.

Pátý okruh otázek se zaměřoval na názor vychovatelek, co považují pro děti ve školní družině za nejpřínosnější.

Šestý okruh otázek zjišťoval, co by, podle názoru vychovatelek, zlepšilo fungování školních družin.

Porovnáním odpovědí z druhého a třetího okruhu bylo odvozeno, zda a jak ovlivňuje samotná osoba vychovatelky činnost oddělení školní družiny.

6.2.3 Dotazník

Pro zjištění, kolik času je věnováno jednotlivým řízeným činnostem z týdenní struktury zaměstnání, byl zvolen krátký dotazník (příloha č. 2) Dotazník měl jedinou otázku. Dotazník se ptal, jaké je zastoupení jednotlivých řízených činností během jednoho týdne. Vychovatelky měly propočítat a odhadnout, kolik času je věnováno jednotlivým řízeným činnostem během běžného týdne, to je týden bez jednorázových aktivit např. výletu, divadla, ne týden před prázdninami a Vánocemi. Aby se mohly důkladněji zamyslet a pečlivě to rozdělit, nebyl pro tuto otázku zvolen rozhovor, ale vychovatelky byly požádány o písemné zpracování do následujícího rozhovoru. Nejedná se o přesný čas měřený hodinami, ale o odhady jednotlivých vychovatelek. Vychovatelky měly uvést kolik procent z celkového objemu řízených činností je věnováno následujícím činnostem. Vychovatelky rozdělovaly čas mezi tyto činnosti:

- Řízené činnosti venku
- Výtvarná výchova
- Pracovní činnosti

- Hudební výchova
- Literární výchova
- Sledování pohádek
- Hry ve třídě (didaktické, pohybové, do didaktických her je zařazena i příprava na vyučování) Pokud ve školní družině děti vypracovávají domácí úkoly, měly to vychovatelky uvést.
- Jiné činnosti

Po odevzdání dotazníku jsme spolu jednotlivé položky činností prodiskutovaly, aby bylo zjištěno více informací o všech typech činností v dotazníku obsaženém.

6.2.4 Pozorování vlastní práce vychovatelky

Pozorování bylo zvoleno k získání odpovědí na pátou výzkumnou otázku, jaký je běžný den v jednotlivých školních družinách, jaká je interakce mezi dětmi a vychovatelkou a k doplnění otázek, čemu se vychovatelky s dětmi věnují. Jednalo se o zúčastněné otevřené nestrukturované pozorování. (Švaříček, Šed'ová, 2007, s. 142-145) Během celého pozorování jsem byla přítomna v odděleních školních družin, všechny zúčastněné osoby (vychovatelky i děti) o mně věděly, do ničeho jsem ale nevstupovala, neúčastnila se žádné činnosti.

Při pozorování jsem se zaměřila především na interakci mezi dětmi a vychovatelkou, na způsoby komunikace – verbální i neverbální, oslovení, základy slušného chování. Pozornost jsem ale věnovala veškeré činnosti, kterou během odpoledne děti vykonávaly. Pro vyhodnocení jsem zvolila metodu otevřeného kódování. Pozorování bylo zaznamenáváno do předem připravených záznamových archů. (příloha, č.3) Každé pozorování bylo uskutečněno v jeden den, jednalo se o jedno odpoledne. Začátek byl poté, co děti s vychovatelkou přišly z oběda do konce pracovní doby každé z vychovatelek. Délka byla tři až čtyři a půl hodiny. Nejkratší bylo pozorování vychovatelky č. 6. Nejdelší vychovatelky č. 4. Pozorování vychovatelek č. 2, 3, 5 bylo stejně dlouhé, čtyři hodiny.

Vykonávané činnosti autorka rozdělila do těchto hlavních skupin:

- řízená činnost – výtvarné a pracovní aktivity, hudební aktivity, literární výchova, společné a didaktické hry
- pobyt venku, tam patří jak volná spontánní činnost venku, tak i činnost venku řízená
- volná hra dětí neboli činnost spontánní ve třídě, kam patří hry s hračkami, stavebnicemi, volné kreslení apod.
- sledování pohádek

- řešení konfliktů mezi dětmi a kázeňských problémů

Dále byly při jednotlivých činnostech sledovány počty dětí, které se jí věnují a určeny čtyři kategorie počtu:

- všechny děti
- více než polovina dětí
- méně než polovina dětí, ale více než pět
- málo dětí, maximálně pět

Protože bylo pozorování prováděno v době, než začaly děti ve větší míře odcházet domů a došlo ke spojování jednotlivých oddělení, nestalo se, aby dětí bylo v družině méně než pět. Pouze v případě vychovatelek č. 4 a 5, kdy bylo jejich oddělení spojeno s jiným a vychovatelky měly službu až do konce provozní doby, bylo v posledních přibližně deseti minutách méně než 5 dětí.

6.2.5 Časový harmonogram výzkumného šetření

Výzkumné šetření probíhalo během školního roku 2017/2018 od října průběžně až do června. Délka praxe všech vychovatelek byla počítána do začátku tohoto školního roku. Výjimkou byla jedna vychovatelka se kterou bylo výzkumné šetření prováděno od května do června 2018. V tomto případě se jednalo o vychovatelku, která teprve začala ve školní družině pracovat, její praxe tedy byla na počátku jejího výzkumného šetření 8 měsíců, je to méně než 1 školní rok, který byl uveden v kritériích, ale tato vychovatelka měla o účast v šetření velký zájem, byla proto zařazena.

Rozhovory probíhaly opakovaně. První polostrukturovaný rozhovor měl vždy stejnou strukturu. Poté následovaly další rozhovory, které doplňovaly již získané informace. Rozhovory následovaly také po pozorování, které bylo východiskem otázek pro tento rozhovor. Počet rozhovorů s vychovatelkami byl nejméně tři, ty byly uskutečněny s vychovatelkou č. 6. S ostatními vychovatelkami bylo uskutečněno rozhovorů více, některé rozhovory byly velice krátké, jednalo se o pouhé doplnění některých otázek. Odpovědi na tyto otázky byly přidávány, k již získaným odpovědím.

6.2.6 Limitace výzkumu

Pro získání potřebných informací a odpovědí na výzkumné otázky a komplexnější pohled na danou problematiku by bylo vhodné nezaměřit se pouze na školy z Prahy a pražské vychovatelky, ale i na školy v krajských městech, menších městech a na vesnicích. Limitace výzkumného šetření vychází tedy především z konstrukce výzkumného vzorku, kterým je

dostupný záměrný výběr. Lze předpokládat, že školy a školní družiny na venkově se potýkají s jiným typem problémů, které ovlivňují organizaci a činnost těchto družin. Např. musí zohlednit jízdní řády autobusů při určování provozní doby družiny. Vzhledem k počtu jedné osoby, která toto šetření prováděla a jejím časovým možnostem nebylo možné zaměřit se na více škol, a to i škol mimopražských. Proto byly zvoleny alespoň tři různé typy pražských škol, školy s různým počtem žáků, na sídlišti a ve vilové čtvrti.

Naopak za silnou stránku výzkumného šetření je možné považovat, že se autorce podařilo naplnit kritérium různě dlouhé pedagogické praxe vychovatelek a jejich věková pestrost.

6.3 Výsledky výzkumného šetření

Výzkumného šetření se účastnilo šest vychovatelek ze čtyř škol a školních družin. Dále budou označovány jako vychovatelka č. 1 až vychovatelka č. 6, stejně budou označeny i jednotlivé školy č. 1 až č. 4 i jednotlivé školní družiny č. 1 až č. 4.

6.3.1 Charakteristika jednotlivých škol a školních družin

Na začátek je vhodné představit školy, kterých jsou školní družiny, kde pracují vychovatelky č. 1 až č. 6, součástí. Dále se seznámit s provozem a organizačními záležitostmi jednotlivých školních družin, ale také s osobami jednotlivých vychovatelek, protože všechny tyto faktory ovlivňují vlastní práci vychovatelek s dětmi.

Tabulka č. 1: Charakter škol a školních družin č. 1 až č. 4.

Jednotlivé vychovatelky	Umístění školy	Přibližný počet žáků dané školy	Počet oddělení školní družiny ve škole
Č. 1 a č. 2	Sídlištní škola	600	8
Č. 3	Sídlištní škola	600	8
Č. 4 a č. 5	Škola na sídlišti se značným podílem dětí z nových bytových komplexů	900	8
Č. 6	Škola ve vilové čtvrti	450	6

Vychovatelky č. 1 a č. 2 pracují na stejné škole. Vychovatelky č. 4 a č. 5 jsou také ze stejné školy. Výzkumného šetření se tedy účastnilo šest vychovatelek ze čtyř různých škol.

Školní družina, kde pracuje vychovatelka č. 1 a č. 2 je určena pro děti z přípravných až čtvrtých tříd. Kapacita umožňuje přijmout všechny děti z první až třetí třídy. U dětí ze čtvrtých tříd záleží na jejich aktuálním zájmu, který je výrazně nižší než u dětí z prvních až třetích tříd. V případě nedostatečné kapacity, se losuje, které děti čtvrtých tříd budou přijaty. Toto se zatím stalo pouze jednou. Ze tří čtvrtých tříd to většinou bývá kolem 15 dětí.

Školní družina, kde pracuje vychovatelka č. 3 je určena pro děti z prvního stupně a děti z přípravné třídy. Kapacita je zatím dostačující.

Školní družina, kde pracují vychovatelky č. 4 a č. 5 je určena pro děti z prvního stupně, ale přednostně jsou přijímáni děti z prvních a druhých tříd. Ve školním roce 2017/2018 už družinu navštěvovaly pouze děti z prvních a druhých tříd.

Školní družina, kde pracuje vychovatelka č. 6 je určena pro děti z prvního stupně. Z kapacitních důvodů musí rodiče dětí ze čtvrtých a pátých tříd podat žádost o zařazení do školní družiny ředitelce školy a podle závažnosti a potřeby individuálně rozhoduje o přijetí.

Tabulka č. 2: Způsoby vyzvedávání dětí ze školní družiny.

Jednotlivé vychovatelky	Způsoby vyzvedávání dětí v její školní družině
Č. 1 a č. 2	Bez omezení v průběhu celého odpoledne.
Č.3	Jsou určeny tzv. vyzvedávací časy pro celé odpoledne.
Č. 4 a č. 5	Část odpoledne jsou určeny tzv. vyzvedávací časy a část odpoledne mohou být děti vyzvedávány bez omezení, tento úsek je kratší.
Č. 6	Část odpoledne jsou určeny tzv. vyzvedávací časy a část odpoledne mohou být děti vyzvedávány bez omezení, tento úsek je delší.

Způsoby vyzvedávání dětí ze školní družiny ovlivňují výběr činností a jejich realizaci, proto byly tyto údaje uvedeny. Byly zjištěny z volně dostupných informací na školních webových stránkách, jedná se o důležité informace pro rodiče. Vychovatelky č. 1 a č. 2 např. nemohou, kvůli neomezené možnosti vyzvedávat děti z družiny, chodit na vycházky v okolí školy. S dětmi mohou být venku pouze na školní zahradě, kde si děti mohou rodiče vyzvednout.

6.3.2 Představení jednotlivých vychovatelek

Tabulka č. 3: Základní osobnostní a profesní charakteristika vychovatelek č. 1 - č. 6.

Jednotlivé vychovatelky	Věk vychovatelek	Vlastní děti	Vzdělání vychovatelek	Délka pedagogické praxe	Aktuální vzdělávání
Č. 1	20	ne	Pedagogické lyceum	1 rok	ne
Č. 2	25	ne	VOŠ pedagogická, obor předškolní a mimoškolní pedagogika	3 roky	ne
Č. 3	23	ne	VOŠ pedagogická, obor předškolní a mimoškolní pedagogika	8 měsíců	ne
Č. 4	44	2	VŠ, Bc. Speciální pedagogika	17 let	VŠ, NMgr. speciální pedagogika
Č. 5	50	2	Výuční list	5 let	SPGŠ, obor předškolní a mimoškolní pedagogika
Č. 6	48	ne	SPGŠ, obor předškolní a mimoškolní pedagogika	29 let	ne

Vychovatelky č. 1 až 6 mají různý věk, jsou věku 20 až 50 let. Mají různě dlouhou pedagogickou praxi a různé vzdělání, některé si vzdělání ještě doplňují nebo si zvyšují kvalifikaci. Některé během svého profesního života pracovaly pouze jako vychovatelky ve školní družině, některé pracovaly i na jiné pozici v resortu školství i mimo oblast školství.

Vychovatelka č. 1

Vychovatelce č. 1 je 20 let. Do školní družiny nastoupila hned po maturitě na pedagogickém lyceu. Má tedy středoškolské vzdělání. Otázka její dostatečné či nedostatečné kvalifikace je sporná, v zákoně o pedagogických pracovnících není maturita na pedagogickém lyceu uvedena jako dostatečná kvalifikace pro tuto práci. Na moji otázku, jestli si musí doplňovat kvalifikaci mi řekla, že byla přijatá jako kvalifikovaná, proto si kvalifikaci doplňovat nemusí. Zde je rozpor, náplní práce však není řešit kvalifikaci vychovatelek, dále jsme se tomuto tématu již nevěnovaly.

Na otázku, proč si zvolila práci vychovatelky ve školní družině odpověděla, že se nedostala na vysokou školu na učitelský obor, který chtěla a něco z nouze studovat nechtěla. Tak se rozhodla, že si zkusí najít práci jako vychovatelka školní družině. Vůbec nečekala, že to bude tak jednoduché. Vychovatelka č. 1 ihned dodala, že ji samotnou překvapilo, jak moc ji práce zatím baví, a proto další případné studium na vysoké škole zatím odkládá. Toto je sdělení z listopadu 2017. Na konci školního roku, v červnu 2018 došlo u vychovatelky ke změně názoru a přihlášení ke studiu na VŠ, učitelství pro první stupeň.

Vychovatelka č. 1 také uvedla, že je spokojena i s finančním ohodnocením. Finanční ohodnocení považuje za dostatečné, ale pouze v případě, kdy je zatím svobodná a nemá děti. V případě rodiny by shledávala nedostatečným. Méně spokojena, spíše nespokojena je s prestiží práce vychovatelky. Doslova říká: „*někteří rodiče jsou ok, ale občas učitelé na nás pohlížejí jako na něco míň a kolikrát i rodiče*“.

Sama se považuje za empatickou, důslednou a s výtvarným nadáním, to považuje za své osobnostní přednosti pro svoji práci. Naopak za negativní vlastnost považuje svoji náladovost. Za zájmy přínosné své práci považuje to, že ráda kreslí a vyrábí.

Nikdy, kromě brigád při studiu na střední škole, nepracovala jinak.

Vychovatelka č. 2

Vychovatelce č. 2 je 25 let. Do školní družiny nastoupila po ukončení studia VOŠ pedagogické, obor předškolní a mimoškolní pedagogika. Má tedy vyšší odborné vzdělání a dostatečnou kvalifikaci.

Na otázku, proč si zvolila práci vychovatelky mi odpověděla, že to bylo náhodou. Během studia na střední škole jezdila na tábory jako vedoucí a práce s dětmi ji bavila. Práce vychovatelky ve školní družině ji zatím velmi baví.

S finančním ohodnocením je docela spokojena, méně spokojena je s prestiží práce vychovatelky ve školní družině. Má dojem, že převládá názor, že tzv. družinářky děti jen hlídají, přestože ona sama s dětmi dělá mnoho zajímavých akcí. Když někomu řekne, co s dětmi dělá, většina lidí je z toho překvapená.

Sama se považuje za empatickou, kreativní, flexibilní a vstřícnou osobu, tyto vlastnosti pokládá za prospěšné pro svoji práci. Za negativní vlastnost považuje svoji lenost. Z koníčků a zájmů, které mohou mít vliv na její profesi považuje za důležité zpěv a hraní na kytaru a flétnu, což často využívá ve své práci.

Kromě brigád na střední škole nikdy nepracovala jinde.

Vychovatelka č. 3

Vychovatelce č. 3 je 23 let. Ve školním roce 2017/2018 začala pracovat ve školní družině, má tedy praxi méně než jeden rok. Pracuje na velké sídlištní škole pro asi 600 žáků. Rozhovory o pozorování byly v tomto případě vykonávány v období květen až červen 2018, kdy už vychovatelka načerpala nějaké zkušenosti. Má dostatečnou kvalifikaci, vystudovala VOŠ pedagogickou, obor předškolní a mimoškolní pedagogika.

Práci vychovatelky si vybrala vlastně náhodou, dřívější zkušenosti práce s dětmi má. Během studia pracovala v Domě dětí a mládeže, hlídala děti a vyučovala hře na klavír. V současné době neplánuje další studium, ale předpokládá, že během několika let by mohla začít studovat VŠ, učitelství pro 1. stupeň.

S finančním ohodnocením je spokojena, s prestiží práce vychovatelky ne.

Za vlastnosti prospěšné pro svoji práci uvádí empatii, schopnost improvizace, laskavost. Zásadovost, důslednost. Za negativní vlastnosti, škodlivé své profesi naopak považuje to, že sebe sama příliš stresuje a strachuje se, aby něco neudělala špatně. Za zájmy užitečné pro svoji

profesi považuje hru na tři hudební nástroje, zpěv, četbu, oblíbenost vyrábět něco svýma vlastníma rukama.

Mimo brigád během studií nikdy jinde nepracovala.

Vychovatelka č. 4

Vychovatelce č. 4 je 44 let. Má dostatečnou kvalifikaci. Má vystudovanou VŠ, obor speciální pedagogika – vychovatelství, a ještě v rámci celoživotního vzdělávání obor vychovatelství. V současné době studuje NMgr. Obor speciální pedagogika na vysoké škole, v budoucnu by chtěla pracovat jako speciální pedagog.

Práci vychovatelky ve školní družině si vybrala zcela náhodou. Chtěla být učitelkou na 2. stupni ZŠ, ale nebyla přijata na VŠ, tak začala pracovat ve škole jako vychovatelka. Zkušenosti s prací s dětmi měla z prázdninových brigád, když pracovala na letních táborech. Práce vychovatelky se jí zalíbila, dodělala si kvalifikaci a zůstala u této práce. Až ve věku nad 35 se rozhodla doplnit si vzdělání a vystudovat vysokou školu, vybrala si obor speciální pedagogika.

S finančním ohodnocením je nespokojena, přestože v listopadu 2017 byla mzda více navýšena. Pokud by již neměla vysokoškolské vzdělání byla by spokojena, takto ho považuje za nedostatečné. S prestiží není spokojena vůbec.

Za vlastnosti prospěšné pro svoji profesi považuje empatii, tvořivost, pečlivost, flexibilitu, toleranci a dobré schopnosti jednat s lidmi. Za škodlivé negativní vlastnost naopak považuje přehnanou opatrnost a neoblíbenost zpěvu. Ze zájmů, které jsou propojené s její prací uvádí ruční práce např. vyšívání, čtení, ale také křížovky a společenské hry. Jak říká, je ráda, když se jí podaří děti motivovat např. k luštění křížovek, osmisměrek.

Během své profesní kariéry pracovala ve především ve školství jako vychovatelka ve školní družině, ale dva roky také jako učitelka na 1. stupni. Pracovala také mimo obor školství jako recepční.

Vychovatelka č. 5

Vychovatelce č. 5 je 50 let. Nemá pedagogické vzdělání, ani maturitu. Na školu, kde pracuje byla přijata v situaci, kdy škola měla nedostatek vychovatelek a pod podmínkou, že si doplní vzdělání. Ve školním roce 2018/2019 bude dokončovat studium na střední pedagogické škole, obor předškolní a mimoškolní pedagogika. Z rozhovoru bylo patrné, že není zcela spokojena s obsahem studia na střední pedagogické škole. Přestože je název studijního oboru předškolní a mimoškolní pedagogika, jedná se podle jejích slov téměř výhradně o studium předškolní

pedagogiky, té se věnuje podle jejího odhadu více než 90 % času v rámci odborných předmětů. Toto uvádím jen k dokreslení situace, že školním družinám je věnována poměrně malá pozornost, ačkoliv je navštěvuje více než polovina dětí z 1. stupně základních škol. (Šťastný, 2017) V současné době zvažuje vychovatelka i možnost pracovat jako asistentka pedagoga. Zkušenosti s prací s dětmi měla z mateřské školy, kde pracovala jako tzv. pomocnice – uklízečka. Podle jejích slov vždy chtěla pracovat s dětmi, ale po ukončení základní školy neměla výsledky pro další studiu na střední škole s maturitou, tak se vyučila. Poté byla dlouho doma se svými vlastními dětmi.

S finančním ohodnocením je spokojena, dodává, že před zvýšením platů od listopadu 2017 spokojena nebyla. S prestiží práce vychovatelky je spokojena.

Za své kladné a užitečné vlastnosti pro svoji profesi považuje empatii, vstřícnost a tvořivost. Za negativní považuje nedůslednost. Ze zájmů, které může uplatnit ve své práci uvádí ruční práce a kreslení.

Během své profesní kariéry pracovala delší dobu jinak než vychovatelka ve školní družině, kde pracuje posledních pět let. Jak již bylo uvedeno v resortu školství pracovala také v mateřské škole. Pracovala také mimo resort školství např. jako kuchařka.

Vychovatelka č. 6

Vychovatelce č. 6 je 47 let. Po celou svoji profesní kariéru pracuje na stejné škole. Má vystudovanou střední pedagogickou školu, pro kterou se rozhodla na radu rodiny. Jak sama říká, tato práce ji pořád baví.

Je zcela spokojena s finančním ohodnocením, ale i v oblasti prestiže profese vychovatelky. Můžeme se jen domnívat, je-li tomu tak z důvodu, že pracuje na nejmenší škole nebo zda je to tím, že působí jako vedoucí vychovatelka nebo jsou pro to jiné důvody.

Důslednost, systematickosti a spolehlivost považuje za své vlastnosti, které jsou důležité pro její práci. Za užitečné považuje i své zájmy kterými jsou ruční práce jako je např. vyšívání, drhání s čímž seznamuje své žáky. Za nevhodné vlastnosti sama považuje svoji přísnost až puntičkářství. Považuje se také za empatickou osobu.

Celou svoji profesní kariéru pracuje v jedné škole, kde první rok pracovala jako tzv. pionýrská vedoucí, od té doby pracuje jako vychovatelka ve školní družině.

6.3.3 Jednotlivé oddělení školních družin a jejich činnost

Tabulka č. 4: Složení oddělení školních družin č. 1 - č. 6

Oddělení vychovatelek č. 1 - č. 6	Počet dětí v oddělení	Složení tříd v oddělení	Počty dětí z jednotlivých tříd
Oddělení č. 1	30	První třída Přípravná třída	24 6
Oddělení č. 2	27	První třída	27
Oddělení č. 3	30	První třída Přípravná třída	27 3
Oddělení č. 4	29	Druhá třída Druhá třída	26 3
Oddělení č. 5	30	Druhá třída Druhá třída	20 10
Oddělení č. 6	31	První třída Třetí třída	25 6

Z tabulky je patrné, že oddělení vychovatelek č. 1 – č. 6 mají všechny více než 25 dětí. Tři oddělení jsou naplněna na maximální kapacitu třiceti dětí, jedno oddělení ji dokonce o jedno dítě překračuje (tento žák chodil do školní družiny pouze dvakrát týdně před začátkem kroužků). Pět ze šesti oddělení je tvořeno dětmi z více tříd, vždy se jednalo o všechny děti z jedné třídy, které chodily do školní družiny, které byly doplněny dětmi z jiné třídy, která byla ve školní družině rozdělena na několik skupin.

6.3.4 Konkrétní náplň práce jednotlivých vychovatelek v jejich odděleních, činnosti řízené a spontánní

Tato část přináší výsledky zjištění, jakým činnostem se jednotlivé vychovatelky věnují, dávají-li více času činnostem spontánním nebo řízeným vychovatelkou. Také jsou zde uvedeny

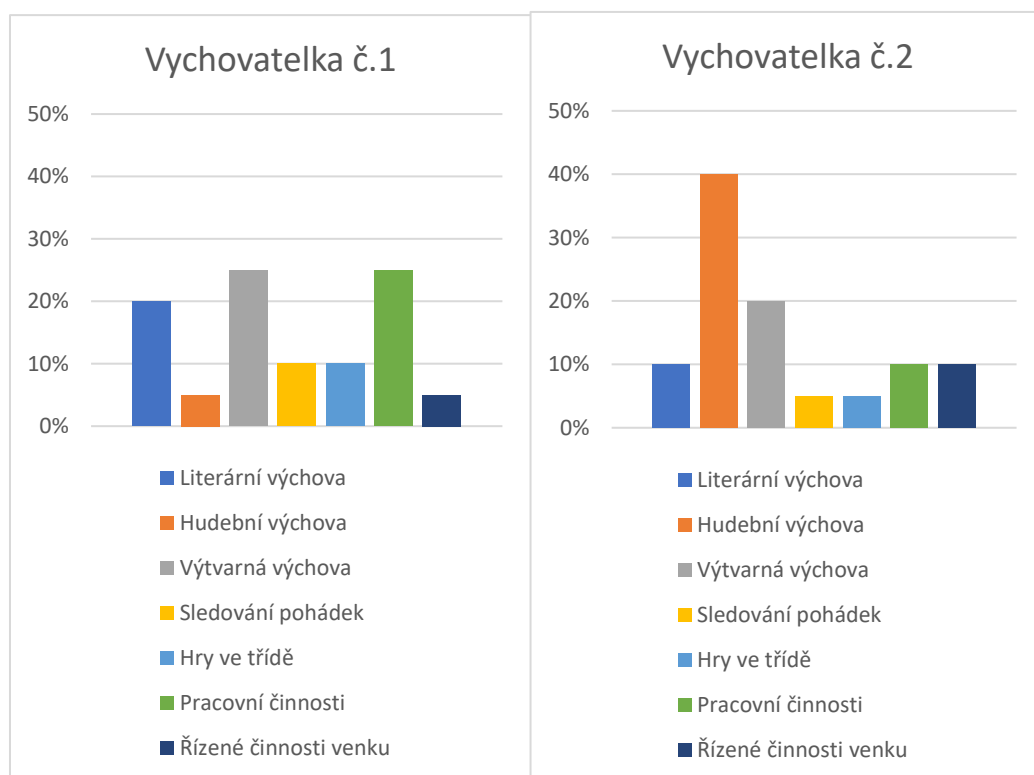
výsledky z malého dotazníku, které ukazují kolik procent v rámci řízených činností se vychovatelka věnuje jednotlivým činnostem.

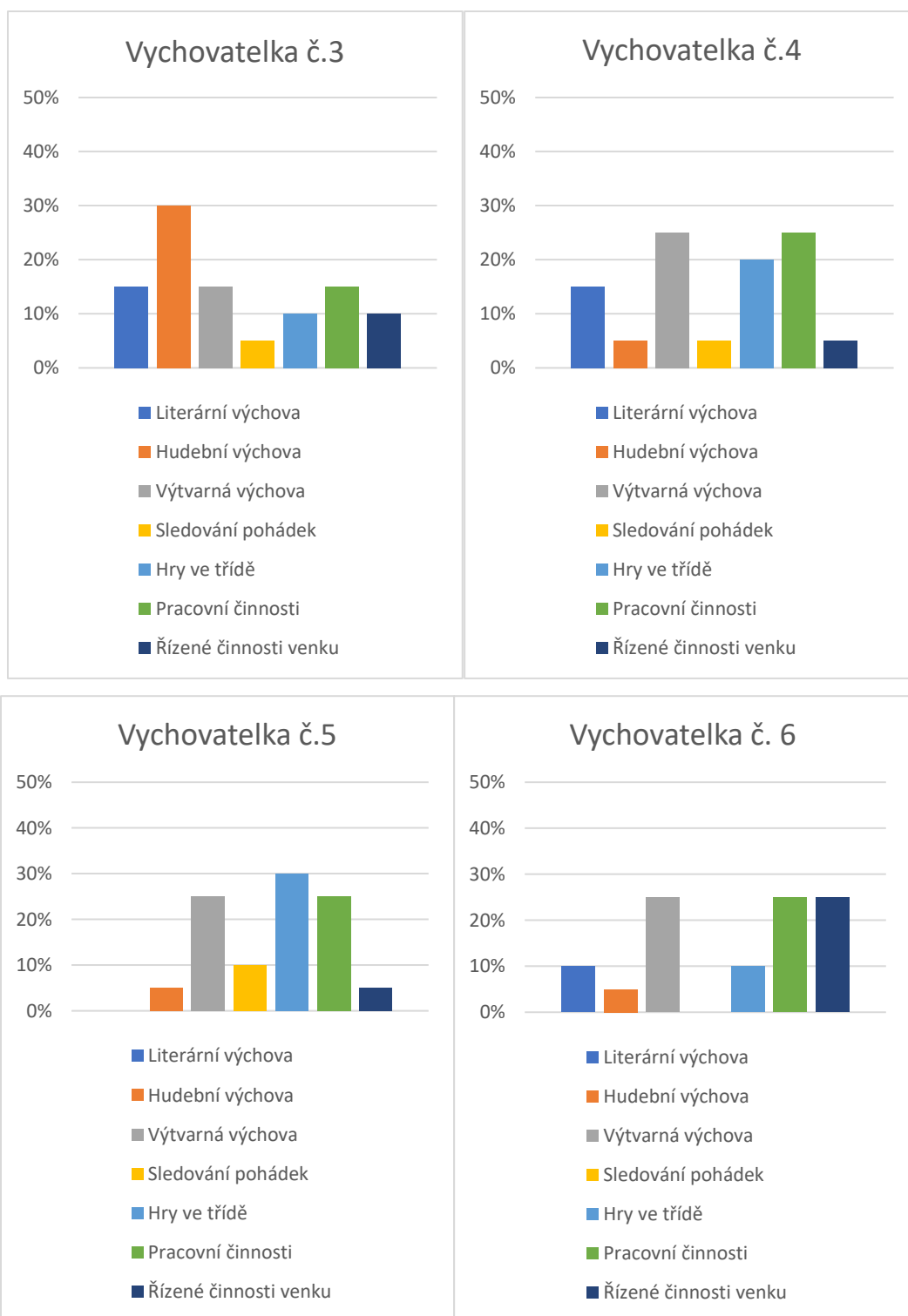
Poměr činností řízených a spontánních:

- vychovatelky 1, 2, 3, 6 se věnují oběma typům přibližně stejný čas
- vychovatelky 4 a 5 se věnují více času činnostem spontánním

Procentuální zastoupení jednotlivých řízených činností u všech šesti vychovatelek ukazuje následující graf.

Graf č. 1: Procentuální zastoupení jednotlivých řízených činností.

Srovnání všech šesti grafů ukazuje, že většina vychovatelek se věnuje všem činnostem, které byly uvedeny v nabídce dotazníku. Pouze vychovatelka č. 5 se nevěnuje literární výchově a vychovatelka č. 6 nesleduje s dětmi pohádky. Největší rozdíl v čase, který vychovatelky věnují jednotlivým činnostem dostala hudební výchova, a to 5 až 40 %. Nejmenší rozdíly byly naopak u výtvarné výchovy, kdy bylo rozpětí 15 až 25 % a sledování pohádek, kde bylo rozpětí 0 až 10 %. U hudební výchovy lze předpokládat, že se jí více věnují pouze vychovatelky, které

uvedly hudební výchovu jako svůj koníček. Byly to vychovatelky č. 2 a 3, ty také uvedly 30 a 40 % u hudební výchovy. Ostatní vychovatelky daly hudební výchově pouze 5 %.

Vychovatelka č. 1

Vychovatelka č. 1 považuje oba typy činností (činnosti spontánní i řízené) za vyrovnané. To znamená 50 % času si mohou děti samy volit náplň své práce, 50 % času jsou činnosti řízené vychovatelkou

Vychovatelka č. 1 uvádí, že vnímá, že některé děti nemají činnosti řízené rády, chtěly by si jen hrát, jak chtějí. Některé děti se naopak rádi účastní všech společných her, rádi společně vyrábějí, malují apod. Vychovatelka říká: snažím se, aby měly děti co dělat, jak samy, tak se mnou, aby si zvykly, že jsou věci, které se dělat musí a nemůžou si stále dělat, co chtějí.

Nejčastěji vykonávanými řízenými činnostmi jsou výtvarná výchova, vyrábění výrobků a společná hra.

Z grafu je patrné, že nejvíce se vychovatelka věnuje výtvarné, pracovní a literární výchově. Nejméně je zastoupena hudební výchova. Přípravě na vyučování se vychovatelka č. 1 nevěnuje vůbec, proto není v grafu zastoupena.

Zcela jasně a bez nutného promýšlení mi bylo řečeno, že se věnují především výtvarné a pracovní výchově, čemu společně s dětmi říkají tzv. vyrábění. Při této otázce se vychovatelka č.1 rozpovídala, bylo vidět, že ji samotnou tato činnost s dětmi velice baví. Chtěla jsem vědět, jak děti k práci motivuje a zda vyžaduje, aby se jí účastnily všechny děti. Vychovatelka č. 1 mi řekla, že téměř vždy vyrobí či namaluje obrázek sama. Děti rády vidí hotový vzor. Prý je to sice může svádět k napodobování toho, co vidí, ale jako motivace se to prý nejlépe osvědčilo. Děti také velice rády tvoří nějaké „dárečky pro rodiče nebo jiné členy rodiny“, to je motivace sama o sobě. Jako motivační prvek prý někdy funguje i požadavek vyzdobení třídy, ale spíše málo a výjimečně. Především o výjimečných situacích, hlavně v předvánoční době. Na otázku, jestli si děti raději odnášejí výrobky domů, nebo je raději nechávají ve třídě na výstavě a výzdobě třídy mi bylo řečeno, že děti téměř vždy chtějí výrobek odnést domů.

Na dalším místě se umístila literární výchova, zde se jedná především o čtení knížek po obědě. Na začátku školního roku vybírá vychovatelka č. 1 něco sama, pak se s dětmi domluví, co jim bude číst. Musí vycházet z nabídky knížek ve školní družině nebo školní knihovně. Zajímalo mě, jak děti knížky poslouchají, zda je to baví. Vychovatelka č. 1 mi sdělila, že se velice snaží vybírat knížky, které děti baví, někdy se inspiruje i tím, co bavilo ji samotnou.

Sledování pohádek a hry ve třídě mají deset procent. Sledování pohádek je podle vychovatelky č. 1 využíváno především v případě nepříznivého počasí, kdy není možný pobyt venku, odpoledne je pak prý velmi dlouhé.

Protože je ve třídě poměrně málo místa, společně hrané hry jsou především didaktické hry a nejedná se o pohybové hry. Oblíbenou hrou dětí je obrázkové bingo.

Další řízené činnosti dostaly méně než deset procent. Potřebovala jsem doplnit, jak přesně je to s pobytem dětí venku, kde v řízených činnostech pobyt venku dostal jen pět procent. Bylo mi řečeno, že při pobytu venku si děti raději hrají podle svých zájmů a při pobytu venku se tedy jedná spíše o činnosti spontánní. Vychovatelka č. 1 se snaží, aby děti byly každý den venku min. jednu hodinu. V létě je to prý určitě o hodně víc, i přes dvě hodiny, v zimě to bývá spíš méně.

Vychovatelka č. 2

Vychovatelka č. 2 uvádí, že nemůže přesně určit, který typ činností převažuje. Vždy prý záleží na náladě dětí a jejich chuti pracovat. Vychovatelka se snaží o vyváženost obou typů činností, jedná se celkově asi o polovinu času řízených činností a polovinu spontánních. Někdy převládají činnosti řízené, jindy spontánní.

Nejčastěji vykonávanou řízenou činností je zpěv a rytmizační hry.

Z grafu je patrné, že vychovatelka se během řízených činností výrazně nejvíce věnuje hudební výchově. Jedná se především o společný zpěv po obědě, ale také ve frontě na oběd a před obědem. Vychovatelka sama hraje na kytaru a společně s dětmi zpívá. Děti, které nechtějí zpívat, nemusí, ale nesmí rušit a mají alespoň poslouchat.

Při řízené výtvarné a pracovní činnosti chce vychovatelka, aby pracovaly všechny děti, výrobky si odnášejí vždy domů, pokud chtějí.

V rámci literární výchovy se jedná především o čtení knih po obědě, které většinou následuje po zpěvu. Nečtou každý den, na rozdíl od zpěvu.

Řízené činnosti venku získaly jen 5 %, většinu času venku se děti věnují spontánním činnostem. Hrám ve třídě se vychovatelka věnuje také v menší míře.

Vychovatelka č. 3

Vychovatelka č. 3 uvádí, že se věnuje oběma typům činností stejně. To znamená přibližně polovinu času si děti mohou samostatně volit svoji činnost, jedná se o aktivity spontánní, druhou polovinu času jde o aktivity řízené.

Na otázku, které konkrétní činnosti vykonává nejčastěji odpověděla, že jsou to výtvarná a pracovní výchova, které jsou téměř vždy propojené, a ještě také pohybové hry často spojené i s hudební výchovou.

Z grafu je patrné, že nejčastěji se v rámci řízených činností věnují hudební výchově, ale stejně tak výtvarné a pracovní výchově, které vychovatelka spojuje dohromady. U hudební výchovy se jedná o poslech písniček, jsou to především písničky z pohádek. Také společně zpívají, kdy sama vychovatelka děti doprovází na piano a zpívá společně s nimi. Nikdy nezpívají všechny děti, ale jen ty, co chtějí. Ti, co nezpívají, v té době mohou poslouchat nebo si u stolečku kreslit, nesmí rušit.

Výtvarnou výchovu a pracovní činnosti vychovatelka propojuje, a proto dostaly oba typy těchto činností stejný počet procent. Většinou se všem dětem nechce tzv. vyrábět, tuto situaci řeší vždy podle aktuálních podmínek. Záleží na mnoha faktorech, např. na chování dětí, na tom, zda výrobky jsou určeny jako dárečky pro rodiče, jako výzdoba třídy. To pak musí pracovat všichni. Jindy si zase ti, co nechtějí vyrábět, mohou hrát.

Řízené činnosti venku mají jen 10 %, opět si děti venku mohou hrát většinou tak, jak samy chtějí. U chlapců převažují míčové hry, hlavně fotbal. Všechny děti rády hrají vybíjenou. Velké množství dětí se jen honí, hrají si na něco, většinou na něco z pohádek, některé dívky si jen povídají. Naprostá většina dětí chodí ven ráda, ale vždy se najdou děti, kterým se ven nechce.

Literární výchova je pravidelné čtení po obědě spojené s občasnou ilustrací k četbě.

Nejméně času v řízených činnostech zaujímá sledování pohádek, protože si to vedoucí vychovatelka nepřeje. Stejně malý čas je věnován hrám ve třídě, jedná se především o didaktické hry, zaměřené především na pozornost a paměť.

Vychovatelka č. 4

Vychovatelka č. 4 se zcela určitě, podle jejích vlastních slov, věnuje více činnosti spontánní. Je to v poměru asi jedna třetina činnosti řízené, dvě třetiny činnosti spontánní. Možná je spontánních činností i více. Podle vychovatelky č. 4 mají děti řízených činností během celého vyučování dost. Během vyučování musí neustále plnit požadavky paní učitelky, a tak vnímá,

že dětem je během jejich volného času třeba dopřát svobody, kdy si samy mohou, v rámci určitých mezí, vybrat co budou dělat. Jen je potřeba je lehce nasměrovat. Děti tak prý mají více možností ke vzájemné komunikaci se svými spolužáky, k získávání sociálních dovedností a navazování hlubšího kamarádství. Řízené činnosti zařazuje každý den, ale prý opravdu ve výrazně menší míře než činnosti spontánní. Doslovně mi bylo řečeno: *„Myslím si, že děti mají v dnešní době hodně povinností, je to škola, domácí úkoly, pořád něco musí, i když je jim třeba jen šest nebo sedm let. Proto jim chci v družině dopřát hlavně čas si pohrát a dělat to, co je baví. Většina dětí různé kroužky, kam odpoledne chodí, vnímá spíše jako povinnost, než volný čas. Někdy se mi stane, že mi děti řeknou, že mají volno třeba jen v úterý. A začnou jmenovat, kam všude chodí, to mám pak pocit, že jim tu volnost prostě musím dopřát.“*

Z grafu je patrné, že největší podíl mezi řízenými činnostmi mají pracovní činnosti a výtvarná výchova. Výtvarná výchova s pracovními činnostmi bývá často propojená, nazývají to společně tzv. vyráběním. Děti pracují podle šablon nebo podle vlastní fantazie, podle vychovatelky raději pracují podle šablon. Hotové výrobky si raději odnášejí domů, než aby je nechaly v družině na výzdobu třídy. Děti k práci motivuje především svojí vlastní činností, kdy sama začne tvořit a děti postupně přicházejí a chtějí pracovat také. Tzv. vyrábění určitého výrobku se většinou věnují více dní, některé děti zpočátku nechtějí, ale když se jim výrobky spolužáků líbí, nakonec chtějí také. Pokud chce vychovatelka výrobky nechat ve třídě na výzdobu musí se povinně účastnit všechny děti a činnost dělají všichni najednou. Dohromady tvoří výtvarná výchova a pracovní činnosti 60 % řízených činností. Ve srovnání s ostatními činnostmi je to výrazně více.

10 a více procent mají literární výchova a hry ve třídě. Literární výchova je především čtení po obědě v rámci krátkého odpočinku po obědě, při čtení mohou děti ležet na koberci nebo sedět u stolu, jak samy chtějí. Čtení netrvá obvykle déle než 10 minut.

Hry ve třídě jsou většinou drobné pohybové hry, např. hra Kuba řekl nebo Honzo vstávej.

Řízená činnost venku a hudební výchova dostaly každá jen 5 %.

U hudební výchovy se jedná především o poslech písniček pro děti, nezpívají téměř vůbec, ani se nevěnují rytmizačním cvičením a tanečkům. Děti nejraději poslouchají písničky z pohádek.

Řízené činnosti venku dostaly je 5 %, děti ale tráví venku více času, ale věnují se spontánním aktivitám. Denně jsou venku asi 45 minut, v létě více.

Pohádky děti sledují málo.

Vychovatelka č. 5

V oddělení vychovatelky č. 5 převažují činnosti spontánní, určit jaký je poměr mezi těmito činnostmi se prý úplně nedá. Ani to není každý týden stejné. Velmi hrubý odhad je: asi dvě třetiny jsou činnosti spontánní, zbytek činnosti řízené.

S dětmi nejčastěji kreslí, vyrábí a hraje stolní hry.

Z grafu je patrné, že největší podíl na řízených činnostech mají hry ve třídě. Jen o 5 % méně mají výtvarná výchova a pracovní činnosti. Tyto tři typy činností dohromady tvoří 80 % řízených činností. Hry obvykle hrají všechny děti nebo velká většina.

Výtvarné výchově a pracovním činnostem se někdy věnují všechny děti, jindy i méně než polovina. Vychovatelka jen zřídka dětem tuto činnost nařídí jako povinnou, mohou dělat i jiné činnosti. Sama vychovatelka s těmito činnostmi dětem pomáhá, vzhledem k vysokému počtu dětí v oddělení to jde lépe, pokud se této činnosti věnují děti dobrovolně a je jich tedy méně. Ti, co nechtějí malovat apod. si v té době hrají s hračkami.

10 % času děti sledují pohádky, jedná se většinou o čas po příchodu z pobytu venku, kdy její oddělení bývá spojováno s jiným oddělením. Literární výchově se nevěnuje. Má pocit, že děti knížky poslouchat moc nechtějí a připomíná jí to školní vyučování, kterým podle jejích slov školní družina není.

Řízené činnosti venku a hudební výchova dostaly vždy pouze 5 %. U hudební výchovy se jedná o poslech písniček, nezpívají. Pobyt venku zabírá více času, ale děti se věnují venku většinou spontánní činnosti.

Vychovatelka č. 6

Vychovatelka č. 6 se věnuje oběma typům činností, tj. činnostem spontánním i řízeným, přibližně stejně. Podle jejích vlastních slov je to asi půl na půl. Doslova říká: „*Chápu, že si děti potřebují odpočinout a rády si jen hrají, ale myslím si, že rozvoj praktických dovedností a řízená činnost jim neuškodí. Nechci po nich nic náročného. Já osobně bych se raději ještě více věnovala řízené činnosti, ale to už asi nejde. Děti si potřebují pohrát.*“

Z grafu je patrné, že v řízených činnostech jsou stejně zastoupeny pracovní výchova, výtvarná výchova a řízené činnosti venku. Všechny tyto tři skupiny činností získaly každá 25 %.

Výtvarným a pracovním činnostem se musí povinně věnovat všechny děti najednou. Na otázku, proč a jestli si vychovatelka č. 3 nemyslí, že by bylo lepší, kdyby se děti těmto činnostem

věnovaly na základě dobrovolnosti mi bylo řečeno: „*Já to prostě chci tak, je pak větší klid a dětem se nic nestane, čas na volné hraní mají po obědě asi do půl druhé, nebo než jdeme ven*“.

Venku hrají děti v rámci řízených činností různé hry, nejčastěji míčové. V zimním období chodí ven jen občas a na krátkou dobu, max. 30 minut, na jaře a v létě, pak i na dvě hodiny.

Literární výchova a hry ve třídě tvoří asi 10 % z řízených činností. V případě literární výchovy se jedná o čtení po obědě.

Hry ve třídě jsou téměř pouze hry didaktické, těchto her se také musí povinně účastnit všechny děti.

Nejméně se děti věnují hudební výchově, která nepatří mezi oblíbené činnosti vychovatelky č. 6. Jedná se především o poslech různých písniček z pohádek a písniček pro děti.

Pohádky děti nesledují vůbec a domácí úkoly také nevypracovávají.

6.3.5 Nejoblíbenější činnosti dětí a výchovy, které vychovatelky preferují

Tabulka č. 5: Názory vychovatelek na to, jakou činnost považují u dětí za nejoblíbenější a jaké výchovy preferují samy.

Jednotlivé vychovatelky	Nejoblíbenější činnost dětí	Výchovy preferovaná vychovatelkami
Č. 1	Tvoření, volná hra	Výtvarná výchova, tělesná výchova
Č. 2	Volná hra	Hudební výchova
Č. 3	Tvoření, zpěv, volná hra ve skupinách	Hudební výchova, výtvarná výchova
Č. 4	Volná hra se stavebnicemi, pobyt venku na školním hřišti	Pracovní výchova
Č. 5	Malování a kreslení, pobyt venku na školním hřišti	Výtvarná výchova, pracovní výchova
Č. 6	Vyrábění, malování a kreslení, pobyt venku na školní zahradě	Výtvarná výchova, pracovní výchova

Tabulka ukazuje, že všechny vychovatelky nepovažují u dětí za nejoblíbenější činnosti stejné aktivity. Ale částečně se shodují, nejvíce vychovatelek vnímá jako nejoblíbenější činnost volnou hru nebo volnou hru se stavebnicemi. Mezi nejvíce oblíbenými činnostmi bylo uvedeno pouze pět činností: volná hra (volná hra se stavebnicemi), tvoření (vyrábění), zpěv, malování a kreslení, pobyt venku. Žádná vychovatelka nepovažuje za nejoblíbenější činnost dětí např. stolní společenské hry, pohybové hry ve třídě, literární výchovu (čtení), sledování pohádek, vycházky, poslech písniček pro děti.

Výchovy, které jednotlivé vychovatelky preferují, částečně souvisí s jejich vlastními zájmy a koníčky.

Vychovatelka č. 1 uvádí jako preferované výchovy výtvarnou a tělesnou. Mezi své zájmy řadí kreslení a tzv. vyrábění.

Vychovatelka č. 2 uvádí jako preferovanou výchovu hudební. Mezi zájmy přínosné své profesi uvádí zpěv a hru na dva hudební nástroje.

Vychovatelka č. 3 uvádí jako preferovanou výchovu hudební a výtvarnou. Mezi zájmy přínosné hru na tři hudební nástroje, ale také oblíbenost vyrábět něco svýma rukama.

Vychovatelka č. 4 preferuje výchovu pracovní. Mezi zájmy užitečné své profesi řadí mimo jiné ruční práce.

Vychovatelka č. 5 preferuje výchovu výtvarnou a pracovní. Mezi své zájmy řadí ruční práce a kreslení.

Vychovatelka č. 6 upřednostňuje výchovu výtvarnou a pracovní. Mezi své zájmy řadí ruční práce.

6.3.6 Práce jednotlivých vychovatelek, výsledky pozorování

Při pozorování jsem se zaměřila především na interakci mezi dětmi a vychovatelkou, na způsoby komunikace – verbální i neverbální, oslovení, základy slušného chování, protože toto jde zjistit rozhovorem dost těžko. Pozornost jsem ale věnovala veškeré činnosti, kterou během odpoledne dělaly.

Pro možnost porovnávání činností, které děti v den pozorování vykonávaly byl zvolen den, kdy nepršelo, bylo počasí vhodné k pobytu venku. Pozorování bylo prováděno v měsíci listopadu 2017, v březnu 2018 a v červnu 2018.

Pozorování práce vychovatelky č. 1 v jejím oddělení:

Do tohoto oddělení školní družiny jsem přišla po obědě, po kterém následoval odchod prvních několika dětí domů a hygiena po obědě, čištění zubů. Další činností byla **řízená činnost výtvarná a pracovní činnost** (výroba papírových dýní), práce nebyla povinná, účastnila se méně než polovina dětí. Více než polovina se věnovala **volné hře** dětí. Po dokončení výroby dýní následovalo **sledování pohádky** na interaktivní tabuli, pohádku sledovaly všechny děti, neměly dělat jinou činnost, protože by rušily ty, co se dívají. Po pohádce následoval **pobyt venku**, zde se děti věnovaly pouze spontánním činnostem. Vychovatelka během mého pozorování musela **řešit několik konfliktů mezi dětmi**, jednalo se méně závažné případy, kdy se děti navzájem obviňovaly z toho, že si berou kostky ze stavebnice. V průběhu odpoledne děti odcházely domů, v této školní družině nemají stanoveny časy pro odchod domů. Po návratu z venku odešlo domů nejvíce dětí a zbytek dětí byl sloučen s jiným oddělením, tím mé pozorování skončilo, bylo to v 16 hodin.

Děti byly během celého odpoledne poměrně dost hlučné, vychovatelka se snažila je ztišit, ale vzhledem k poměrně velkému počtu, děti málo odcházely domů, se to moc nedařilo. Děti ale nebyly trestány, pouze napomínány. Při odchodu domů se žádné z dětí nezapomnělo rozloučit. V oddělení bylo velice živo, rušno a pořád se něco dělo. Několika dětem se nechtělo odejít domů. Zdálo se, že se dětem v družině velice líbí. Vychovatelka si s jednotlivými dětmi často povídala, zdálo se, že je to běžné.

Pozorování práce vychovatelky č. 2 v jejím oddělení:

Oddělení č. 2 jsem navštívila po obědě, děti právě přišly z oběda a dvě z nich ihned odcházely domů, rodiče na ně již čekali. Ihned následovala hygiena po obědě a čištění zubů. Dále následovala **řízená činnost literární výchova** (vychovatelka četla dětem Pohádky z pařezové chaloupky Křemílka a Vochomůrky). Povinně poslouchaly všechny děti. Dále následovala **řízená činnost hudební výchova**, vychovatelka hrála na kytaru a děti zpívaly písničky pro děti např. Prší, prší jen se leje. Zpěvu se účastnilo méně než polovina, ale více než pět dětí. Ostatní si mohly kreslit nebo pouze poslouchaly. Během čtení a zpěvu odešly domů tři děti. Po zpěvu následovala **volná hra** všech dětí a poté následoval **pobyt venku**. Volné hry i pobytu venku se účastnily všechny děti. Při pobytu venku musela vychovatelka **řešit několik konfliktů mezi dětmi**. Po návratu z pobytu venku, v 16 hodin odešlo domů několik dětí a zbytek dětí byl sloučen s jiným oddělením, tím bylo pozorování ukončeno.

Děti si během odpoledne velice často povídaly s vychovatelkou, a to zcela individuálně, bylo vidět, že jsou na to zvyklé. Při odchodu domů se rozloučily a podaly si s vychovatelkou ruku o každém opuštění třídy musely vychovatelku informovat. V oddělení panovala veselá, rušná a přátelská atmosféra.

Pozorování práce vychovatelky č. 3 v jejím oddělení:

Oddělení č. 3 bylo navštíveno také ihned po obědě. Vychovatelka mi sdělila, že děti se ve školní jídelně a při cestě z jídelny do družiny dnešní den chovaly velmi hlučně a bude potřeba je zklidnit. K tomu prý používá nějakou povinnou klidnou činnost v lavicích. Dnešní den všechny děti musely povinně luštit osmisměrky, pouze děti z přípravné třídy vybarvovaly obrázky. Po této činnosti následovala řízená **činnost literární výchova** (vychovatelka četla příběh z časopisu Sluníčko), poslouchaly povinně všechny děti. Po čtení následovala **volná hra** všech dětí, děti si hrály na koberci nebo si kreslily, co samy chtěly, v lavicích. Po volné hře následoval **pobyt venku**, kde se všechny děti věnovaly spontánním aktivitám. Např. si hrály s míčem vybíjenou, tomu se věnovala méně než polovina dětí, ale více než pět. Děti odcházely domů pouze v určených časech. V 16 hodin bylo oddělení sloučeno s jiným a děti se vrátily do třídy, mé pozorování sloučením skončilo.

Z pozorování jsem měla dojem, že odpoledne bylo ovlivněno nevhodným chováním v jídelně a cestou z jídelny, děti musely luštit osmisměrky, vychovatelka už má zkušenost, že se při této činnosti zklidní. Osmisměrka byla poměrně dlouhá a děti luštily více než 20 minut. Také věděly, že pokud bude jejich nevhodné chování pokračovat, nebudou si moci volně hrát, panovala tedy podle slov vychovatelky klidnější a tišší atmosféra. Děti se po zbytek oddělení již chovaly slušně. Neměly mezi sebou žádné konflikty. Vychovatelce oznamovaly každé opuštění třídy a při odchodu domů se rozloučily.

Pozorování práce vychovatelky č. 4 v jejím oddělení:

Toto oddělení školní družiny jsem navštívila po obědě, přišla jsem ve 13 hodin, doba do čtvrt na dvě byla určená k vyzvedávání dětí, takže se všechny děti věnovaly **volné hře** a tři z nich odešly domů. Po času určeném k vyzvedávání dětí začala **řízená činnost, literární výchova**. Jednalo se o četbu knížky Dobrodružství včelky Máji. Poslouchat měly všechny děti, příběh byl pro děti napínavý a čtený se zaujetím, takže děti poměrně pozorně poslouchaly. Dětem bylo povoleno si při čtení vybarvovat obrázky s včelkou Májou. Toto dělaly především dívky, jednalo se o méně než polovinu dětí. Po skončení čtení následovala opět **volná hra** dětí. Poté byl **pobyt venku**, kde se všechny děti věnovaly spontánní činnosti. Chtěly si hrát s míčem a

některí si hrály hry na něco. Během pobytu venku vychovatelka několikrát musela **řešit drobné konflikty mezi dětmi**, vzájemně si braly míč a chodily na sebe žalovat. Po pobytu venku se děti mohly věnovat **volné hře**. A to až do jejich odchodu domů. V tento den se děti nevěnovaly řízené výtvarné nebo pracovní výchově.

Během celého odpoledne velice často děti za vychovatelkou chodily a něco jí sdělovaly, ta je vždy vyslechla. Jednalo o věci typu, že mají nové boty, byly s kočkou u veterináře, ale také řešily, že nechtějí chodit na některé kroužky, ale rodiče si to přejí. Vychovatelka s dětmi citlivě hovořila a jejich drobné problémy nijak nesnižovala, ale snažila se s dětmi rozumně hovořit. Tento den nebylo oddělení (jediný den v týdnu) slučováno s jiným, a tak jsem pozorování ukončila až při odchodu posledního dítěte přesně v 17 hodin, kdy končí provoz školní družiny.

Pozorování práce vychovatelky č. 5 v jejím oddělení:

Oddělení č. 5 jsem měla v plánu navštívit ihned po obědě. Přišla jsem v předem domluvený čas, ale oddělení bylo ještě ve školní jídelně. Po jeho příchodu mi bylo vychovatelkou sděleno, že ve školní jídelně byla mimořádně velká fronta na oběd. Žáci ze sedmých tříd měli mimoškolní akci a skončili dříve, a tak byli v jídelně dříve než obvykle a děti z oddělení vychovatelky č. 4 byly až za nimi. Celé oddělení strávilo v jídelně o více než 20 minut více než obvykle. Po příchodu odcházely domů tři děti, na které rodiče již poměrně dlouho čekali. Jeden otec vychovatelku téměř napadl, jak je možné, že přišly z oběda tak pozdě, prý to není výjimečné. Rodiče často spěchají. Vychovatelka měla v plánu čtení a pracovní výchovu, volnou hru a pobyt venku. Z důvodu zdržení se v jídelně se rozhodla pracovní výchovu vynechat. Po příchodu z jídelny tedy následovala **řízená činnost literární výchova** (vychovatelka četla dětem z knihy Radovanovy radovánky). Poslouchaly všechny děti, méně než polovina dětí, ale více než pět si při poslechu kreslilo u stolečků. Zbytek dětí při poslechu ležel či seděl na koberci. Po čtení následovala **volná hra** všech dětí. Děti si hrály na koberci se stavebnicemi nebo si hrály u stolečků. Jedné dívce nebylo dobře, to sdělila vychovatelce. Ta si s ní promluvila a zavolala rodičům, aby si ji přišli vyzvednout co nejdříve. Z důvodu čekání na rodiče nemocné dívky šlo oddělení podle slov vychovatelky ven později než obvykle. **Pobyt venku** tedy následoval až po odchodu nemocné dívky domů. Venku se všechny děti věnovaly spontánní činnosti, hrály si na něco, na postavy z kreslené pohádky, hrály si s míčem a několik dětí se jen procházelo po běžecké tartanové dráze a povídaly si. Z pobytu venku na školním hřišti se děti vrátily v 15. 45 a začaly v hojně míře odcházet domů, oddělení bylo sloučeno s jiným oddělením a tím mé pozorování skončilo.

Během celého odpoledne panovala v oddělení velice příjemná atmosféra, vychovatelka se k dětem chovala velice přátelsky, děti byly rády v její blízkosti a chtěly si s ní téměř pořád povídat. V třídě ale panoval dost velký hluk, což ale vychovatelce nevadilo. Bývá to prý i víc. Děti se prý potřebují bavit a při vyučování nemohou, tento den nikdo nechyběl, takže bylo ve třídě hodně dětí. Během odpoledne musela vychovatelka **řešit** venku několik **drobných konfliktů mezi dětmi**, jednalo se především o to, že si braly míč, který mělo celé oddělení pouze jeden a děti si chtěly hrát s míčem ve více skupinách. Na otázku, proč nemají více míčů, mi bylo řečeno, že dva děti ztratily a nové nedostanou. Z celého pozorování jsem měla dojem, že děti mají vychovatelku opravdu rády a ta je na ně hodná, někdy až za cenu nižší kázně.

Pozorování práce vychovatelky č. 6 v jejím oddělení:

Toto oddělení školní družiny jsem navštívila po obědě, přišla jsem asi ve 12 hod. 30 minut. Právě dokončovaly čtení po obědě, věnovaly se **řízené činnosti literární výchově**. Poslouchaly všechny děti. Potom následovala **volná hra** všech dětí. Po asi třiceti minutách se začaly věnovat **řízené činnosti výtvarné výchově** (jednalo se o zdobení natištěných panáčků ze hry Člověče nezlob se černou fixou, vychovatelka měla vše pečlivě připraveno, po doděláních byly výrobky ihned vystaveny). Po výtvarné činnosti následovala **řízená činnost didaktické hry** (luštění křížovky). Tomu se věnovaly opět povinně všechny děti, a to až do konce provozu tohoto oddělení. V 15 hod. 30 min. bylo to oddělení spojeno s jiným. Po 15. hodině odcházely děti ve větším počtu domů. Tento den nebylo oddělení venku.

Interakce dětí a vychovatelky č. 6 byla založena především na velké autoritě vychovatelky. V oddělení vládla kázeň a děti přesně věděly, co mají dělat. Děti děkovaly, bez dovolení neodešly na WC, nebyly hlučné. Děti neměly potřebu si s vychovatelkou povídat a pokud měly volný moment mimo řízené činnosti bavily se pouze mezi sebou. Zdálo se mi, že to tak vychovatelce vyhovuje a je to její záměr. Atmosféra byla neuvolněná, vztah vychovatelky k dětem byl neosobní, v oddělení byl klid téměř jako při vyučování. Vychovatelka neřešila žádné kázeňské problémy, měla jsem pocit, že ji děti naprosto poslouchají, ale že se vlastně jedná o druhé vyučování. Vychovatelka sama mezi své negativní vlastnosti uvádí přísnost až puntičkářství. Děti po dokončení výtvarné výchovy (zhotovení panáčků) samy šly za vychovatelkou s otázkou: Co budeme dělat dál? Automaticky předpokládaly, zřejmě věděly, že bude následovat další řízená činnost. Nikoho nenapadlo, že by se mohli věnovat nějaké spontánní činnosti. Žádné děti „neprotestovaly“, že se jim nechce. Zřejmě věděly, že nařízenou činnost vykonat musí. Děti byly v klidu, pracovaly jak během vyučování, ne-li více potichu.

6.3.7 Přínos školní družiny pro děti

Práce se také zaměřila na zjištění, co považují vychovatelky pro děti ve školní družině nejprínosnější. Jaký typ činností je pro děti nejvíce užitečný.

V této otázce se všech šest vychovatelek shodlo. Všechny považují za největší přínos školní družiny pro děti možnost navazování nových sociálních kontaktů, nové kamarádství, rozvoj schopností být členem skupiny dětí. Pouze vychovatelka č. 6 uvádí ještě získání nových rozšiřujících dovedností v oblasti výtvarné výchovy a pracovních činností.

6.3.8 Možnosti zlepšení fungování školních družin

Poslední okruh otázek chtěl zjistit, co považují jednotlivé vychovatelky za nejdůležitější pro fungování školních družin. Všechny vychovatelky se zcela jednoznačně shodly, že se jedná o snížený počet dětí v jednom oddělení školní družiny. Ideálním počtem by podle nich bylo asi dvacet dětí v oddělení.

Vychovatelka č. 4 ještě doplnila možnost flexibilnějšího čerpání finančních prostředků na pomůcky a materiál na výtvarnou a pracovní činnost a sportovní náčiní na tělesnou výchovu.

Vychovatelka č. 2 uvádí ještě mít větší rozhodovací pravomoc při kázeňských problémech dětí a častější možnost z kázeňských důvodů děti ze školní družiny vyloučit.

Vychovatelka č. 5 uvedla ještě možnost věnovat se pouze práci vychovatelky, ne pravidelně suplovat za chybějící kolegyně – učitelky.

6.4 Diskuse

Výsledky výzkumného šetření představily jednotlivé školy, školní družiny, ale hlavně samotnou práci jednotlivých vychovatelek, jejich názory na vlastní práci, na přínos školní družiny pro děti.

Všechny vychovatelky jsou z pražských škol, někdy se shodují, jindy jsou jejich vyjádření dosti odlišná.

Porovnání zájmů vychovatelek a jimi preferovaných výchov

Z výsledků šetření je zřejmé, že vlastní činnosti vychovatelek, to, čemu se s dětmi věnují, ovlivňuje více faktorů. Důležitým faktorem, domnívám se, že zcela zásadním je vlastní osoba vychovatelky. To, jaké činnosti vykonávají výrazně ovlivňují vlastní zájmy a koníčky

vychovatelky, ale také její požadavky na kázeň, na to, zda vyžadují po dětech povinnou účast na řízených činnostech, nebo zda jsou tyto činnosti vykonávány na základě dobrovolnosti. Čtyři vychovatelky uvedly mezi svými zájmy, které mohou ovlivnit jejich práci, ruční práce nebo kreslení. Tyto vychovatelky shodně věnují výtvarné výchově a pracovním činnostem dohromady 50 % času z řízených činností. Vychovatelka, která mezi zájmy, které mohou mít vliv na její práci uvedla pouze zpěv a hru na hudební nástroje, se v řízených aktivitách věnuje nejvíce hudební výchově, jedná se o 40 % řízených činností. Žádná z vychovatelek neuvádí, že se věnuje více řízeným aktivitám. V případě pozorování vychovatelky č. 6 tomu však v tomto dnu bylo.

Porovnání aktivit, kterým se vychovatelky věnují

V tom, kterým aktivitám se jednotlivé vychovatelky nejvíce věnují, jsou velké rozdíly. Např. hudební výchova má od vychovatelky č. 2 40 %, vychovatelky č. 1, 4, 5, 6 daly hudební výchově pouze 5 %. Naopak výtvarné výchově a pracovním činnostem (které několik z nich nazývá tzv. vyráběním) daly vychovatelky č. 1, 4, 5, 6 dohromady shodně 50 %, vychovatelka č. 2 dohromady pouze 30 %. Některé vychovatelky uvedly, že vůbec nesledují pohádky. Jedna vychovatelka se vůbec nevěnuje literární výchově. Téměř se shodují v tom, že při pobytu venku se děti věnují především spontánním aktivitám.

Otázka dobrovolnosti či povinnosti vykonávat řízené činnosti

Otázka dobrovolnosti nebo povinnosti vykonávat ve školní družině různé činnosti může výrazně ovlivnit spokojenost či nespokojenost dětí s jejich pobytem ve školní družině. Jednotlivé vychovatelky se k dobrovolnosti či povinnosti dětmi vykonávat určité činnosti staví různě. Z pozorování a rozhovorů bylo patrné, že vychovatelky č. 1 až 5 přistupují k řízeným činnostem více na základě dobrovolnosti, nemusí se účastnit všechny děti. Vychovatelka č. 6 vykonává řízené činnosti na základě povinnosti, děti vůbec nenapadla možnost, že by nařízené činnosti nevykonávaly. Osobně se přikláním k činnostem vykonávaným na základě dobrovolnosti, a to i za cenu, že některé děti si budou tzv. pouze hrát. Patří-li školní družina mezi volnočasové zařízení, pak by dětem mělo být umožněno svobodně volit svoji činnost, tak, jak je uvedeno v charakteristice volného času. Na druhou stranu je nutné vycházet ze situace, že oddělení školních družin vychovatelek, které se účastnily průzkumného šetření, byly naplněny na maximum nebo téměř na maximum. Pak se mi jeví požadavek, aby si každé dítě mohlo svobodně volit činnost, kterou chce vykonávat, jako těžko uskutečnitelný. Nezbyvá než souhlasit s vychovatelkami, že snížený počet dětí v odděleních školních družin by mohl přispět ke zlepšení jejich činnosti.

Přínos školní družiny pro děti

Zajímavá se mi jeví shoda vychovatelek v názoru, čím je pro děti školní družina nejpřínosnější. Všechny uvedly rozvoj sociálních dovedností dětí. S tímto názorem se shodují také. Situace na vesnicích může být jiná, ale děti mladšího školního věku ve velkých městech nemají moc příležitostí ke svobodné komunikaci a hře se svými vrstevníky. Mají sice velice často mnoho kroužků, chodí ven s rodiči, ale většinou jsou nějak organizovány. K navazování kamarádských vztahů a rozvoji sociálních dovedností, umět se prosadit ve skupině dětí, ale také se podřídít, poskytuje pak školní družina vhodný prostor (pokud tedy děti mají dostatek času k vykonávání spontánních aktivit).

Porovnání ne/spokojenosti vychovatelek s finančním ohodnocením a prestiží práce vychovatelky

Vychovatelky odpovídaly také na otázky, jak jsou spokojeny s finančním ohodnocením a prestiží práce vychovatelky. Z odpovědí šesti vychovatelek není možné vyvozovat pro nízký počet žádné obecné závěry, přesto mi přijde poměrně zajímavé, že s finančním ohodnocením není spokojena pouze jedna vychovatelka. Jedná se o vychovatelku č. 4, která má jako jediná vysokoškolské vzdělání. Zároveň uvádí, že pokud by vysokoškolské vzdělání neměla, spokojena by byla. Vychovatelka č. 1 zase uvádí, že pokud by měla rodinu, spokojena by nebyla. Spokojenost s prestiží práce byla výrazně nižší, spokojeny jsou pouze vychovatelky č. 5 a 6. Je možné se domnívat, že spokojenost či nespokojenost s prestiží souvisí také s nejvyšším dokončeným vzděláním. Vychovatelka č. 5 studuje při zaměstnání střední pedagogickou školu, zatím je pouze vyučena bez maturity, vychovatelka č. 6 má maturitu na střední pedagogické škole, o studiu na vysoké škole nikdy neuvažovala. Vychovatelka č. 1 má vystudované pedagogické lyceum, chtěla studovat vysokou školu, nebyla však přijata, v současné době se rozhodla pro studium na VŠ. Vychovatelky č. 2 a 3 mají vyšší odborné vzdělání, vychovatelka č. 4 má vysokoškolské bakalářské vzdělání, nyní studuje navazující magisterské studium. Zjišťování ne/spokojenosti bylo zařazeno z důvodu, že pokud je vychovatelka ve své práci nespokojena může (ale nemusí) se to odrazit na jejím přístupu k práci samotné. Celkově je pouze jedna vychovatelka nespokojena s finančním ohodnocením i prestiží práce vychovatelky.

Porovnávání výsledků rozhovorů, dotazníkového šetření a pozorování

Pokusím se srovnat výsledky pozorování, především to, jakým činnostem se děti s vychovatelkou věnovaly s výsledky dotazníkového šetření.

Vychovatelka č. 1 uvádí jako svoje preferované aktivity výtvarnou a tělesnou výchovu, v den pozorování se věnovaly také výtvarné výchově.

Vychovatelka č. 2 uvádí jako svoji preferovanou výchovu hudební, té se děti v den pozorování věnovaly.

Vychovatelka č. 3 z výchov preferuje hudební a výtvarnou výchovu, v den pozorování se děti těmto výchovám nevěnovaly.

Vychovatelka č. 4 preferuje výchovu pracovní. V den pozorování se děti této výchově nevěnovaly.

Vychovatelka č. 5 preferuje výchovu pracovní a výtvarnou. V den pozorování se děti těmto výchovám nevěnovaly.

Vychovatelka č. 6 upřednostňuje výchovu pracovní a výtvarnou. V den pozorování se děti věnovaly výtvarné výchově.

Z přehledu je patrné, že přestože některé výchovy vychovatelky preferují před ostatními, nevěnují se jim každý den. V den pozorování se polovina vychovatelek věnovala i svým preferovaným výchovám, druhá polovina ne. Pět ze šesti vychovatelek bylo s dětmi venku, kde nebyla pouze vychovatelka č. 6. Všechny děti se v den pozorování věnovaly volné hře. Čas určený volné hře byl různě dlouhý, nejkratší prostor k volné hře měly děti z oddělení vychovatelky č. 6. V tomto oddělení bylo zároveň věnováno nejvíce času řízeným aktivitám.

Počty dětí ve školních družinách

Z údajů o počtu dětí z jednotlivých školních tříd v odděleních č. 1 až 6 je zřejmé, že ve školách, kde probíhalo výzkumné šetření, většina dětí z prvních a druhých tříd navštěvuje školní družinu. Oddělení jsou složena z jedné třídy nebo z jedné celé třídy a doplněna o několik dětí z jiné třídy do počtu 30. Z celých tříd jsou počty dětí v družině tyto: 24, 27, 27, 26, 20 a 25, z toho je patrné, že se jedná o většinu žáků školní třídy. Údaje nejsou přesné, to ani nebylo cílem výzkumu. Uvádím je pro ilustraci toho, že v těchto školách z prvních a druhých tříd navštěvuje školní družinu naprostá většina dětí, školní družina má tedy vliv na trávení volného času většiny dětí z prvních a druhých tříd těchto škol. Toto zjištění je téměř v souladu s výsledky analýzy Šťastného (2017), kde je uvedeno, že v Praze navštěvuje školní družinu 67 % dětí, jedná se tedy o dvě třetiny dětí. Vzhledem k tomu, že vychovatelky, které se účastnily výzkumného šetření, měly ve svých odděleních mimo jiné především žáky prvních a druhých tříd, vyšly by nám ještě vyšší čísla.

Kvalifikace vychovatelek

Kvalifikace vychovatelek, které se účastnily průzkumného šetření, je různá. Dosavadní nejnižší kvalifikace je vyučení bez maturity (jedna vychovatelka), nejvyšší vysokoškolské bakalářské (jedna vychovatelka), dvě vychovatelky mají vyšší odborné vzdělání, jedna střední pedagogickou školu, jedna pedagogické lyceum. Pro práci vychovatelky je dostačující střední vzdělání s maturitou (zákon 563/2004), přesto mají tři vychovatelky vzdělání vyšší. Otázka kvalifikovanosti či nekvalifikovanosti v případě vystudování pedagogického lycea je sporná, vychovatelka z výzkumného šetření je zaměstnána jako kvalifikovaná. Vychovatelka zatím pouze vyučená si doplňuje vzdělání studiem střední pedagogické školy.

Jediná vychovatelka, která má vystudovanou střední pedagogickou školu a má pouze středoškolské vzdělání, pracuje jako vedoucí vychovatelka. Vychovatelky s vyšším vzděláním (vyšším odborným a vysokoškolským) pracují jako řadové vychovatelky. Jejich vedoucí mají pouze středoškolské vzdělání. Toto zjištění nebylo cílem práce, ale v opakovaných rozhovorech bylo toto zjištěno, proto je to uvedeno. Zdá se tedy, že vychovatelky nejsou motivovány ke zvyšování kvalifikace. Vychovatelka, která má bakalářské vzdělání, nyní studuje dále a chce pracovat jako speciální pedagog. Vychovatelka č. 1 v úvodním rozhovoru, který byl uskutečněn v listopadu 2017 uvedla, že další studium zatím neplánuje, své plány přehodnotila. Při rozhovoru na konci školního roku 2018 (v červnu) uvedla, že náročnost práce, nízká prestiž a nižší finanční ohodnocení, než mají učitelky, ji motivovalo k přihlášení se na vysokou školu, obor učitelství pro 1. stupeň. Je možné pouze odhadovat, zda je to výjimečná situace. Autorka práce sama zná ještě 2 vychovatelky, které původně měly v plánu pracovat jako vychovatelky a dále již nestudovat. Po několika letech práce v družině své rozhodnutí přehodnotily a v současné době studují VŠ, obor učitelství pro 1. stupeň.

Mezipřípadová analýza

V předcházejících částech diskuze byly porovnány jednotlivé výsledky výzkumného šetření. V následující části budou porovnána všechna oddělení školních družin celkově. Všechna oddělení měla naplněnou nebo téměř naplněnou kapacitu třiceti dětí. Jednalo se vždy o školu z Prahy, kde bylo minimálně šest oddělení školní družiny se stejnou provozní dobou od 6.30 hod do 17.00 hodin. Prostory pro školní družinu byly součástí areálu školy, nejednalo se o budovu, kam by se muselo docházet. Zde se školní družiny velice podobaly.

Odlišné bylo vzdělání vychovatelek. Od nejnižšího vzdělání, kterým bylo vyučení bez maturity a aktuální studium střední pedagogické školy, dále pedagogické lyceum a střední pedagogická

škola, vyšší odborná škola a škola vysoká. Věk vychovatelek a délka pedagogické praxe byla také různá. Odlišné byly i zájmy vychovatelek, ale již stejné bylo, že tyto zájmy ovlivňovaly strukturu řízených činností ve prospěch činností souvisejících se zájmy vychovatelek.

V dělení činností na činnosti řízené a spontánní se vychovatelky také mnoho neodlišovaly, řízeným činnostem se věnují v rozsahu jedné třetiny až jedné poloviny celkového času provozu školní družiny. V rámci pozorování se v pěti odděleních realizovaly aktivity spontánní i řízené v přibližně stejné časové dotaci, spíše byl delší čas věnovaný aktivitám spontánním. V jednom oddělení se jednalo téměř pouze o aktivity řízené.

Ve všech odděleních nastal čas, kdy děti začaly častěji odcházet domů. Vždy to byl čas po 15. hodině.

Celkově lze shrnout, že jednotlivá oddělení a způsoby práce v nich se dosti podobaly, zdálo se, že výrazněji se odlišuje pouze jedno oddělení, kterým bylo oddělení vychovatelky č. 6.

Závěr

Diplomová práce se zaměřila na školní družiny, na zařízení pro trávení volného času dětí mladšího školního věku. Přináší teoretická východiska o trávení volného času dětí a mládeže, seznamuje s výsledky některých dosavadních šetření v oblasti volného času dětí a školních družin. Prostřednictvím několika studií seznamuje s možnostmi trávení volného času dětí ve Spojeném království Velké Británie a Severního Irska, ve Spojených státech Amerických, na Slovensku a ve Švédsku. Porovnává tyto možnosti se způsobem fungování školních družin v České republice. Prostřednictvím dalšího výzkumu jsou přineseny poznatky o počtech dětí ve školních družinách, procenta dětí, která navštěvují školní družiny v rámci celé České republiky, a v kraji kde je tento počet nejvyšší, což je v Praze, které se poté věnuje empirická část. Děti netráví svůj volný čas pouze ve školních družinách, práce také seznamuje s počty dětí, které se věnují mimoškolním aktivitám a přináší informaci, že nejvíce dětí se věnuje sportovním aktivitám.

Největší podíl v teoretické části je věnovaný školním družinám. Práce seznamuje s organizací školních družin, profesí vychovatelky, s tím, jaké jsou na vychovatelky kladeny požadavky. Je představen také školní vzdělávací program školních družin, který si každá družina musí vytvářet sama, přestože rámcový vzdělávací program neexistuje. Je uvedeno, z čeho školní vzdělávací programy družin vychází a jako příklad jsou stručně představeny vzdělávací programy třech družin. Dále je představena struktura činností ve školní družině.

Cílem empirické části bylo přinést detailní popis fungování několika oddělení školních družin, jejich organizace, struktury činností, popis jednoho běžného dne ve školní družině, přinesení informací o tom, jakým činnostem se jednotlivé vychovatelky věnují, kterým věnují více času, zda převažují činnosti spontánní či řízené. Práce také přináší pohled vychovatelek na jejich práci a jejich názor na možnosti zlepšení činnosti školních družin a jejich názor na to, co považují ve školní družině pro děti za nejpřínosnější. Autorka také informuje o zjištěné ne/spokojenosti vychovatelek z průzkumného šetření s finančním ohodnocením práce vychovatelky ve školní družině a prestiží práce vychovatelky. Vychovatelky jsou s finančním ohodnocením, mimo jedné, spokojeny. S prestiží práce jsou však spokojeny pouze dvě.

Všechny vychovatelky byly z pražských základních škol, byly věkově pestré a měly různě dlouhou pedagogickou praxi. Všechny se shodly v tom, že řízené činnosti zabírají přibližně jednu třetinu až jednu polovinu veškerého času ve školní družině, zbytek času tráví děti

spontánními aktivitami. Struktura řízených činností je podobná, některé se např. nevěnují literární výchově, někde se nesledují pohádky, ale většina činností např. výtvarná výchova, hudební výchova, pracovní činnosti, řízené činnosti venku, hry ve třídě jsou vykonávány ve všech odděleních. Rozdíly jsou v časové dotaci jednotlivých činností během týdne. Vychovatelky byly požádány, aby uvedly podle svého odhadu, kolik procent se věnují jednotlivým činnostem během týdne. Zde se v některých případech velmi výrazně liší. Jako příklad uvádím hudební výchovu, kde rozpětí, ve kterém se jí během řízených činností věnují, je 5 % - 40 %. Vychovatelkami preferované činnosti byly porovnávány s jejich koníčky a zde byla nalezena souvislost. Všechny vychovatelky se více věnovaly činnostem, které souvisí s jejich zálibami. Vychovatelky se v shodly v názoru, že považují navazování nových sociálních vztahů a komunikaci se spolužáky za velký přínos školní družiny pro děti. Zde se názory vychovatelek na přínos volnočasového zařízení pro děti shoduje s názorem švédských autorů Sheridan a Gustafson o švédských centrech volného času. Pracovníci těchto center jsou nazýváni učitelé, ne jako u nás ve školních družinách, kde se jedná o vychovatelky. Je možné se domnívat, že i oficiální označení učitelka by přispělo k větší prestiži této profese. V mateřských školách jsou také učitelky, proč ne ve školních družinách.

Stejný názor vychovatelek panoval také v otázce možnosti zlepšení fungování školních družin, kde všechny považují snížení počtu dětí v jednom oddělení ze současného počtu 30 na asi 20 dětí za nejdůležitější faktor pro zlepšení fungování školních družin.

Školní družiny jsou pro děti mladšího školního věku důležitým prvkem pro trávení volného času, který by měl být smysluplně využit. Nemělo by se jednat o pouhou spíše sociální službu, kde děti čekají na své rodiče. Z rozhovorů s vychovatelkami, které se účastnily průzkumného šetření, autorka nabyla dojem, že děti z těchto školních družin mají pestrý program, kde mohou rozvíjet sociální dovednosti, učit se spolupracovat, prosadit se, ale i naslouchat druhým, pomáhat si, ale také rozvíjí v různé míře své výtvarné, hudební a pohybové dovednosti. Pro nízký počet účastníků výzkumného šetření není možné tato zjištění vydávat za obecně platný stav. Nezbyvá než si přát, aby takových vychovatelek a školních družin bylo co nejvíce.

Seznam informačních zdrojů:

- ČECHOVÁ, Věra, MELANOVÁ, Alena a KUČEROVÁ, Hana, 2004. *Pedagogika a psychologie II*. Praha, Informatorium. ISBN 80-7333-028-8
- HÁJEK, Bedřich a kolektiv, 2007. *Jak vytvořit vzdělávací program pro školní družiny*. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-233-1
- HOFBAUER, Břetislav, 2004. *Děti, mládež a volný čas*. Praha: Portál. ISBN 80-7178-927-5
- JANKOVSKÝ, Jiří, 2003. *Etika pro pomáhající profese*. Praha, Triton. ISBN 80-7254-329-6
- SLEPIČKOVÁ, Irena, 2005. *Sport a volný čas, vybrané kapitoly*. Praha, Karolinum. ISBN 80-246-1039-6
- HÁJEK, Bedřich, PÁVKOVÁ, Jiřina a kolektiv, 2003. *Školní družina*. Praha, Portál. ISBN 80-7178-751-5
- PÁVKOVÁ, Jiřina, HÁJEK, Bedřich a kolektiv, 2008. *Pedagogika volného času*. Praha, Portál. ISBN 978-80-7367-423-6
- POSPÍŠILOVÁ, Helena a KOMÍNKOVÁ, Lucie, 2016. *Svět školní družiny*. Olomouc, Univerzita Palackého. ISBN 978-80-244-4789-6
- ŘÍČAN, Pavel a JANOŠOVÁ, Pavlína, 2010. *Jak na šikanu*. Praha, Grada. ISBN 978-80-247-2991-6
- ŠVARŘÍČEK, Roman, ŠEDOVÁ, Klára a kol., 2007. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Praha, portál. ISBN 978-80-7367-313-0
- VACÍNOVÁ, Marie, TRPIŠOVSKÁ, Dobromila a FARKOVÁ, Marie, 2010. *Psychologie*. Praha, Univerzita Jana Amose Komenského. ISBN 978-80-7452-008-2
- HÁJEK, Bedřich, 2004. Kroužky versus školní družina. *Informatorium 3-8*. č 2, s. 9. ISSN 1210-7506
- HÁJEK, Bedřich, 2005. Školní družina vytváří vzdělávací program. *Informatorium 3-8*. č. 7, s. 26-27. ISSN 1210-7506
- HÁJEK, Bedřich, 2008. Vnitřní řád školní družiny (1). *Informatorium 3-8*. č. 5, s. 32. ISSN 1210-7506

KLEPÁČSOVÁ, Helena, 2005. Krabicové město. *Informatorium 3-8*. č. 4, s. 24. ISSN 1210-7506

LAGER, Karin, SHERIDAN, Sonja a GUSTAFSON, Jan, 2016. Systematic quality development work in a Swedish leisure-time centre. *Scandinavian journal of educational research*. č. 6, s. 694-708. ISSN 0031-3831

POLLAKOVÁ, Hana, 2010. Družina na kolech. *Informatorium 3-8*. č. 7, s. 28. ISSN 1210-7506

SOUKUPOVÁ, Hana, 2005. Sobotní výlety ŠD. *Informatorium 3-8*. č. 5, s. 24. ISSN 1210-7506

BOCAN, Miroslav, MAŘÍKOVÁ, Hana a SPÁLENSKÝ, Adam. Hodnotové orientace dětí a mládeže. In: *Zájmové a neformální vzdělávání* [online] 2011 [cit. 2018-8-25]. Dostupné z: <http://znv.nidv.cz/projekty/realizace-projektu/klice-pro-zivot/vyzkumy/cile-a-vystupy/zaverecna-zprava-z-vyzkumu-hodnotove-orientace-deti-ve-veku-6-15-let>

DROBILOVÁ, Karolína. Informace k přihlašování do školních družin a školních klubů. In: *msmt* [online] 2014 [cit. 2017-11-25]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/search.php?s%5Bsort%5D=date&query=%C5%A1koln%C3%AD+dr u%C5%BEin>

LODROVÁ, Věra a ŠTAUBROVÁ, Tereza. Vzdělávací program školní družiny Základní škola Novoborská. In: *Novoborská* [online] 2016 [cit. 2018-10-29] Dostupné z: <http://www.novoborska.cz/>

MINÁRECHOVÁ, Michaela a Zuzana BÁNOVČANOVÁ. Komparácia slovenských a českých školských klubov (družín) s vybranými krajinami. *Pedagogická orientace: vědecký časopis České pedagogické společnosti*. [Online]. 2016, č. 2, s. 228–251. [cit. 2018-10-26]. Dostupné z: <https://www.journals.muni.cz/pedor/article/view/5456>

SIMONOVÁ, Jaroslava. Charakteristiky dobré základní školy z pohledu rodičů. *Pedagogická orientace: vědecký časopis České pedagogické společnosti*. [online]. 2017, č. 1, s. 136–159. [cit. 2018-11-02]. Dostupné z: <https://www.journals.muni.cz/pedor/article/view/6743>

ŠNEBRKOVÁ, M. a KRÁSA, Václav. Asistent pedagoga ve školní družině. In: *Václav Krása*. [online]. 2012 [cit. 2018-11-02] Dostupné z: www.vaclavkrasa.cz/poradna/pedagogicky-a-osobni-asistent/asistent-pedagogka-ve-skolni-druzine-5503.html

ŠŤASTNÝ, Vít. Dostupnost českých školních družin. *Pedagogická orientace: vědecký časopis České pedagogické společnosti*. [Online]. 2018, č. 4, s. 575–598. [cit. 2018-11-02]. Dostupné z: <https://www.journals.muni.cz/pedor/article/view/8943>

VÁŠEK, Radek a BAČKOVSKÁ, JITKA. Školní vzdělávací program pro školní družinu ZŠ Smetanova. In: *ZŠ Smetanova* [online] 2016 [cit. 2018-10-29] Dostupné z: <http://www.zssmetanova.cz/upload/pdf/svpsd.pdf>

ZŘÍDKAVESELÝ, Libor. Školní vzdělávací program Školní družina Kotlářská 4. In: *Kotlářská* [online] 2016 [cit. 2018-10-29] Dostupné z: <http://www.kotlarska.cz/wp-content/uploads/2016/08/SVP-SD-2016.pdf>

Zákon 563/2004 Sb. Ze dne 24. září 2004 o pedagogických pracovnících a o změně některých zákonů. In: *Sbírka zákonů České republiky*. 2004, částka 190/2004. Dostupné z <http://https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2004-561/zneni-20180901>

Školský zákon ve znění účinném od 1. 9. 2018. In: *Sbírka zákonů České republiky*. 2004, částka 190/2004. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2004-561>

ŠKOLNÍ DRUŽINY. In: *msmt* [online] 2013-2018 [cit. 2018-7-4] Dostupné z: <http://www.msmt.cz/mladez/skolni-druziny>

STŘEDISKA VOLNÉHO ČASU. In: *msmt* [online] 2013-2018 [cit. 2018-7-4] Dostupné z: <http://www.msmt.cz/mladez/strediska-volneho-casu>

ŠKOLNÍ KLUBY. In: *msmt* [online] 2013-2018 [cit. 2018-7-4] Dostupné z: <http://www.msmt.cz/mladez/skolni-kluby>

ZÁJMOVÉ VZDĚLÁVÁNÍ. In: *msmt* [online] 2013-2018 [cit. 2018-7-4] Dostupné z: <http://www.msmt.cz/mladez/zajmove-vzdelavani-1>

Koncepce státní politiky v tělovýchově a sportu v České republice. In: *msmt* [online] 2006 [cit. 2018-10-29] Dostupné z: <http://www.msmt.cz/sport/koncepce-statni-politiky-v-telovychove-a-sportu-v-ceske-republice?highlightWords=PO%C4%8CTY+REGISTROVAN%C3%9DCH+sportovc%C5%AF>

KROUŽKY PRO DĚTI. *Kroužky pro děti* [online] 2017 [cit. 2018-8-29]. Dostupné z: <http://www.krouzky.cz>

SALESIÁNSKÉ STŘEDISKO MLÁDEŽE PLZEŇ. *Salesiáni Dona Boska v Plzni*. [online] 2018 [cit. 2018-11-25] Dostupné z: <https://www.sdbplzen.cz/stredisko-mladeze>

TALLENT. *Tallent* [online] 2018 [cit. 4. 7. 2018] Dostupné z: <https://www.tallent.cz>

ZÁKLADNÍ UMĚLECKÁ ŠKOLA. *ZUS Praha 9* [online]. 2018 [cit. 2018-10-27] Dostupné z: [http:// www.zuspraha9.cz/](http://www.zuspraha9.cz/)

AC SPARTA. *Sparta* [online] 2018 [cit. 2018–10–27]. Dostupné z: <https://sparta.cz/cs/>

TJ PRAGA PRAHA. *TJ Praga Praha* [online] 2018 [cit. 2018–10–27]. Dostupné z: <http://tjpragapraha.com/>

FOTBALOVÁ AKADEMIE PRAHA. *Fa Praha* [online] 2018 [cit. 2018–10–27]. Dostupné z: [http:// www.fapraha.cz/](http://www.fapraha.cz/)

SOKOL KOLOVRATY. *Sokol Kolovraty* [online] 2018 [cit. 2018–10–27]. Dostupné z: <http://sokolkolovraty.cz/>

Seznam příloh:

Příloha č. 1: Otázky polostrukturovaného rozhovoru.

Příloha č. 2: Dotazník – procentuální zastoupení jednotlivých činností v rámci řízených činností během jednoho týdne.

Příloha č. 3: Záznamový arch pozorování.

Příloha č. 4: Fotografie: výtvarné práce žáků a výrobky z pracovní výchovy.

Příloha č. 1: Otázky polostrukturovaného rozhovoru.

1. Proč jste se rozhodla pro práci vychovatelky ve školní družině?
2. Souhlasí informace o organizaci školní družiny zjištěné z volně dostupných informací (weby škol), např. provozní doba, ranní družina, počet oddělení?
3. Kolik máte dětí ve svém oddělení?
4. Z jakých tříd jsou děti ve vašem oddělení?
5. Jak dlouhou máte pedagogickou praxi?
6. Kolik je vám let?
7. Měla jste již dřívější zkušenosti s prací s dětmi?
8. Máte požadované vzdělání?
9. Pokud ano, jaké?
10. Pokud ne, jak si vzdělání doplňujete?
11. Máte sama svoje děti?
12. Jaké své vlastnosti považujete za prospěšné pro svoji profesi?
13. Jaké své vlastnosti považujete naopak za škodlivé pro svoji profesi?
14. Jste spokojena s finančním ohodnocením?
15. Jste spokojena s prestiží práce vychovatelky?
16. Jaké činnosti převažují ve vašem oddělení školní družiny – spontánní či řízené?
17. Jaký je přibližně poměr činností řízených a spontánních?
18. Jaké konkrétní řízené činnosti s dětmi nejčastěji vykonáváte?
19. Z tzv. výchov (výtvarná, pracovní, hudební, tělesná) mají podle vás děti nejraději?
20. Vy sama preferujete některou z výchov, jakou?
21. Jakým způsobem se snažíte děti motivovat k dané činnosti?
22. Co by podle vašeho názoru nejvíce zlepšilo kvalitu výchovně-vzdělávací práce ve školní družině?

Příloha č. 2: Dotazník – procentuální zastoupení jednotlivých činností v rámci řízených činností během jednoho týdne.

Kolik času věnujete v % jednotlivým činnostem z celkového objemu řízených činností? Nejedná se o přesné změření času, jde o Váš odhad. Jedná se o běžný týden školního roku, tj. kdy není ve školní družině naplánována nějaká mimořádná akce, např. divadlo, kino, výlet a zároveň se nejedná o celkově mimořádný týden, např. poslední týden školního roku, týden před Vánocemi, Velikonocemi.

Jednotlivé činnosti

procentuální zastoupení

1. Řízené činnosti venku (rekreační, pohybové, sportovní)
2. Výtvarná výchova
3. Pracovní výchova
4. Hudební výchova
5. Hry ve třídě (včetně didaktických her)
6. Literární výchova (včetně čtení)
7. Sledování pohádek
8. Jiné – jaké

Příloha č. 3: Záznamový arch pro pozorování.

Vychovatelka / oddělení č.:

Čas příchodu do oddělení:

Čas odchodu z oddělení:

Činnost vykonávaná při příchodu:

Počet dětí, které se dané činnosti věnují:

Další následující činnosti a počty dětí, které se jim věnují:

Pobyt venku během odpoledne: ano/ne

Pokud ano, kdy odcházely ven, na jak dlouho:

Byl během odpoledne nějaký čas, kdy došlo ke zvýšenému odchodu dětí domů, pokud ano, jaký?

Řešila vychovatelka nějaké kázeňské problémy, jaké?

Interakce mezi vychovatelkou a dětmi, chování dětí (zdravení, oslovování, žádost o pomoc apod.)

Docházelo ke slučování oddělení s jiným?

Pokud ano v kolik hodin?

Bylo oddělení odvedeno někam jinam pro sloučení s jiným, kam?

Nebo bylo do oddělení přivedeno jiné oddělení?

Další postřehy:

Příloha č. 4: Fotografie: výtvarné práce žáků a výrobky z pracovní výchovy.

